

Frolíková, Drahomíra

O raně středověké keramice z Pražského hradu trochu jinak

Archaeologia historica. 2013, vol. 38, iss. 1, pp. 107-128

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128310>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O raně středověké keramice z Pražského hradu trochu jinak

DRAHOMÍRA FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ

Abstrakt: Pražská raně středověká keramika je ve srovnání s jinými oblastmi Čech nejlépe probádaná, má sestavenou všeobecně přijímanou relativní chronologii. Archeologické poznání však naráží na hlavní problém: klasifikace spočívající v první řadě na typologických řadách tvarů okrajů, doplněných makroskopickým pozorováním výzdoby, materiálu, povrchu a výpalu, pomíjí hledisko technologického vývoje. Je to dáno stavem nálezového fondu, v němž převažují zlomky nádob. Názorně je to vidět na srovnání počtů střepů z pouhých čtyř nově zpracovaných výzkumů na Pražském hradě a počtu dosud publikovaných aspoň zčásti rekonstruovatelných nádob pojednávaného období ze všech dosavadních výzkumů. Při datování nálezových situací zůstává problémem odhad intervalu mezi počátkem výroby určitého typu keramiky nebo používání nového prvku a počátkem jeho výskytu v archeologické situaci.

Klíčová slova: raný středověk – keramika – Pražský hrad.

Early Medieval Pottery from Prague Castle in a New Light

Abstract: In comparison with other Bohemian regions, early medieval pottery from Prague is best-researched and includes generally accepted relative chronology. Its archaeological research, however, displays one basic problem: a classification based primarily on typological series of rim shapes complemented by macroscopic observation of decoration, material, surface and firing, ignoring technological development. This is due to the state of the collection of finds dominated by vessel fragments, and it is illustrated by the comparison of the number of sherds from four newly researched sites within the Prague Castle complex and the number of at least partially reconstructable vessels from the period that have been published from all existing archaeological investigations. In the dating of the finds, the estimate of the interval between the beginning of the manufacture of a certain type of pottery, or between the introduction of a new element, and their earliest occurrence among excavated items remains problematic.

Key words: Early Middle Ages – pottery – Prague Castle.

Keramika z pražské aglomerace Pražského hradu, Hradčan i Malé Strany byla a je předmětem badatelského zájmu všech archeologů, kteří vedli výzkumy na těchto lokalitách. Každý z nich si vypracoval svůj systém hodnocení, který je někdy více a jindy méně kompatibilní s kritérii používanými jinými badateli a vede někdy k podobným a jindy k odlišným závěrům. Pražská keramika je nedílnou součástí středočeského výrobního okruhu, při jehož vývoji je nutno sledovat také produkci z dalších přemyslovských hradišť, jejíž odlišnosti spočívají spíše v detailech.

Základy typologie pražské keramiky položila I. Pavlů, která mezi různými dříve používanými termíny upřednostnila názvy tvarů okrajů kalichovité a zduřelý; od té doby se jiné termíny pro tyto typy okrajů nepoužívají (Pavlů 1971, 32–33). Poznatky získané novými intenzivními výzkumy v centru Prahy shrnula J. Čiháková (Čiháková 1984, 257–262). Ta před vývojovou řadu I. Pavlů předřadila límcovitý okraj, kalichovitý okraj zařadila do 10. století, s možností jeho vzniku již od konce 9. století, jeho trvání předpokládala do poloviny 12. století. Ve výzdobě rozlišila starší typ výzdoby vícenásobnou vlnicí od mladší výzdoby nehtovými vrypy. V souladu s L. Hrdličkou (Hrdlička 1982, 616) vložila do druhé poloviny 12. století výrobu archaických zduřelých okrajů a archaických plochých okružích, po nichž následoval v první polovině 13. století okraj klasicky zduřelý a velké vzhůru vytažené okraje zásobnic. Zásadní rozdíl mezi archaickým a klasickým zduřelým okrajem spočívá v technologii: zatímco první je silnostěnný, vyráběný tradiční „hradištní“ technologií (stejně jako starší kalichovité okraje a vůbec celá tzv. pražská šedá řada), druhé dva jsou tenkostěnné, vyznačují se bělavým jemnozrnným střepem a hladkým povrchem s jemnými obtáčecími rýhami na okraji až podhrdlí (Hrdlička 1993, 97–98).

J. Frolík vypracoval systém třídění keramiky na základě technologie výroby, jejíž názvosloví je ale odvozeno z typologie okrajů, srovnáním relativně početného materiálu (7 111 kusů)

z výzkumu v Kanovnické ulici na Hradčanech s materiálem z Pražského hradu (Frolík 1995, 118; 1999, 137–138). Zkrácením plného, leč příliš dlouhého označení „keramika z materiálu používaného k výrobě nádob s kalichovitým, respektive zduřelým okrajem“ vznikly názvy „kalichovitý materiál“ nebo „zduřelý materiál“, kdy je název vázán na typ hrncířského těsta, výpalu a povrchu nádob, přičemž tvarování okraje může být i jiné než sugeruje název. Tento přístup umožňuje započítat i střepy z jiných částí nádob než jen okrajové, zároveň je ovšem takto zkrácené názvosloví matoucí. Proto patrně autor později upřednostnil užívání zkratk z původního názvosloví odvozených (Frolík–Maříková–Kubková–Růžičková–Zeman 2000, 67–68). Relativně chronologickou sekvenci pražské keramiky potvrdil výzkum v tzv. severním výběžku Pražského hradu: H1 (hradištní slídnatá) a hradištní jemná (J), po nich kalichovitá včetně jemné kalichovité (JK), následuje zduřelá, bíle malovaná, šedočerná, světlá červeně malovaná (ČMD) a nakonec horizont Sekanka (Frolík 1997, 75–92). Autor zdůrazňuje, že se jedná pouze o počátek výskytu uvedených skupin, nikoliv o jejich výlučné zastoupení v časových horizontech. Naproti tomu L. Hrdlička a J. Čiháková se soustředili na vytváření a poté zjemňování relativně chronologických řad, přičemž prvořadí byl tvar okrajů, jejichž absolutní datování poté opírali o data známá z písemných pramenů (Hrdlička 1993, 97–98, 108–109; 1997, 653–657); některé sekvence keramiky však byly sestaveny z málo početných souborů (Čiháková 1997, 127–128), čemuž se autoři snaží čelit důrazem na sledování vybraných chronologicky citlivých prvků (Čiháková 1994, 172). I. Boháčová vytvořila také svůj systém třídění keramiky, v němž jsou jednotlivé skupiny označeny písmeny abecedy a třídící kritéria se různí podle makroskopicky nejnápadnějšího znaku, například slídnatá keramika skupin A–C, tuhá keramika skupiny T, skupina F se vyznačuje „opticky tvrdým výpalem“, skupiny D a E se liší hladkým a krupičkovitým povrchem, skupiny P a S písčitou příměsí, apod. (Boháčová 1996b, 226, tab. 8). Je třeba uvést, že přestože třídění J. Frolíka a I. Boháčové zpočátku vycházela z materiálu stejného původu, tedy z Pražského hradu, a teprve později byla rozvíjena na keramice z jiných lokalit (Stará Boleslav, I. Boháčová), nejsou kompatibilní; v jediném případě Boháčové skupiny H je uvedeno, že „odpovídá zčásti skupině hradištní 2“ J. Frolíka (Boháčová 1993, 513).

K. Tomková roztrídila masu levohradecké keramiky do časových horizontů LH0 až LH5, zachycujících vývoj od starohradištní hrnciny po mladohradištní keramiku se vzhůru vytaženými okraji nebo se zduřelou profilací okraje (Tomková 2001, 82–98). Zároveň rozlišila pět skupin keramiky podle materiálu, povrchu a tvaru okraje, jejichž výskyt však není nutně omezen časovými horizonty. Situaci známou ze všech větších výzkumů lokalit doby hradištní vystihuje konstatování, že „podstatnou část levohradeckého souboru tvoří keramika, kterou lze označit jako hradištní standard. [...] tyto nádoby procházejí většími úseky zkoumaných stratigrafií“ (Tomková 2001, 96).

Zpracování keramiky z hradiska Budeč se věnuje A. Bartošková, která se soustředí na publikování situací klíčových pro datování (Bartošková 1992, 438; 1999, 726–739). Pro keramiku z nejstaršího sídelního horizontu budečského předhradí vytvořila třídění do sedmi keramických tříd, číslovaných římskými číslicemi, rozlišenými podle povrchu a hustoty a velikosti zrn ostřiva. Souběžně s ním rozlišila osm typů okrajů, každý s několika variantami, případně i podvariantami. V závěru konstatuje vazbu límcovitě profilovaných okrajů na I. keramickou třídu, naopak v rámci VII. keramické třídy vydělila na základě morfologických znaků a výzdoby pět variant (Bartošková 1997, 135–137). Pro typologii pražské keramiky má význam i její zpracování keramiky z nejstarších vrstev Vyšehradu, kde při pečlivém rozboru kromě „vůdčích typů“ rozeznává okruží vysokých a nízkých variant a vedle nich plochá okruží, vysoké a nízké vzhůru vytažené okraje i „různě protažené okraje“ (Bartošková 1998, 373–384).

Důležitou roli sehrála mikulčická kolokvia: na prvním z nich byl přednesen a poté publikován příspěvek kolektivu autorů (Tomková und Kol. 1994, 165–181), jehož součástí byla koordinační tabulka keramiky z Pražského hradu a Malé Strany. V textu byla uvedena i synchronizace Levého Hradce, zatímco A. Bartošková se pro Budeč o synchronizaci nepo-

kusila. Kromě profilace okraje se autoři (Bartošková, Boháčová, Čiháková, Frolík, Hrdlička, Tomková) shodli na charakteristice povrchu keramiky s kalichovitým okrajem – krupičkovitý, na velké variabilitě starší (středohradištní) keramiky jak do materiálu, tak okrajů a výzdoby, a na výskytu méně početné keramiky z jemného materiálu s jemným povrchem souběžným s oběma typy, respektive třídami keramiky. Na druhém kolokviu došlo k diskusi: proti důrazu na sledování vybraných chronologicky citlivých prvků (Boháčová–Čiháková 1994, 172) kladou J. Bubeník s J. Frolíkem důraz na důležitost sledování druhu a množství ostřiva, úpravy povrchu, kvality výpalu a dalších technologických prvků, z nichž je pak možno vytvořit keramické třídy, charakterizované identickými technologickými znaky výrobního procesu. Nadřazeným pojmem je pak typ keramiky, který zahrnuje shodné prvky v technologii i morfologii, tedy tvaru nádoby, profilaci okraje a způsobu výzdoby. Oba autoři zdůrazňují, že je třeba posuzovat shodu v základních rysech, nikoliv v detailech. Termín skupina ponechávají pro soubory, které se vyznačují společnými rysy, nikoliv však v kvalitě postačující pro definici typu. Konstatují, že se to týká zejména souborů tvořených střepy, v nichž chybí celé tvary nádob. Jako nadřazený definovali pojem okruh, který chápou jako výrobně teritoriální jednotku, zahrnující i oblast distribuce daného typu keramiky; za příklady uvedli například okruh pražský nebo pomoravský (Bubeník–Frolík 1995, 129–130).

Cenným příspěvkem k poznání středočeské keramické produkce jsou mineralogicko-petrografické analýzy. První a dosud jediná analýza nejstarší pražské keramiky byla publikována v roce 1995, z 11 makroskopicky určených „archeologických“ tříd bylo pod mikroskopem rozlišeno osm, z nichž tři zahrnují „středohradištní“ keramiku. Typ s kalichovitě profilovaným okrajem byl vyráběn ze tří druhů hrnčířského těsta. Poslední dvě skupiny analyzovaly atypické zlomky (Čiháková–Růžičková–Zeman 1995, 208–211).

Analýzu hmoty zlomků ze Staré Boleslavi po náhlé smrti jejich autorky J. Dvorské interpretovala I. Boháčová: ze 13 tříd keramiky, dělených do 48 skupin na základě makroskopického hodnocení (Boháčová–Špaček 2000, 311–315), vznikly čtyři skupiny podle surovin, z nichž se skládalo hrnčířské těsto. Přitom kromě kategorie slídnaté keramiky zahrnující třídy B a H se všemi variantami, se v ostatních kategoriích písčité hmoty projevovalo rozdělení variant jedné makroskopicky stanovené třídy do všech tří typů hmoty. Důležitý je poznatek, že první typ písčité hmoty je místního původu, zatímco třetí typ je společný pro širší oblast, a podle makroskopického pozorování se neliší od pražské keramiky šedé řady (Boháčová 2003, 395–454).

Postupným vývojem procházelo i datování typů okrajů. I. Boháčová spojuje absenci keramiky s límcovitou profilací okrajů v hradebních násypch opevnění Pražského hradu, kterou nové výzkumy potvrzují, s dendrochronologickým datem pro její výstavbu „po 908–917“ a vyvozuje z toho, že tento typ keramiky se objevuje až po tomto datu (Boháčová–Herichová 2008, 264). Avšak na Levém Hradci je výskyt nádob s límcovitě profilovaným okrajem kladen již do poslední třetiny 9. a do první poloviny 10. století v horizontu LH3 (Tomková 2001, 298). Rovněž výzkum předhradí Budče ukazuje na používání límcovitých okrajů od konce 9. století a v první polovině 10. století (Bartošková 1997, 112–113; 1998, 384). Řešení mohou přinést nové výzkumy na obou lokalitách, zpracování celých tvarů keramiky z pohřebišť, zejména Lumbeho zahrady – pohřebiště za Jízdárnou, vítaná by byla nová dendrologická data. Počátky výskytu keramiky s kalichovitou profilací okrajů byly shledávány nejpozději ve druhé polovině 10. století (Bartošková 1992, 438). Díky dendrochronologickým datům z Malé Strany (dva horizonty s keramikou s kalichovitými okraji, v nichž byla nalezena dřeva datovaná roky 927 a 942; Čiháková–Drobný 1999, 39–54) jsou dnes jejich archaické typy zdobené hřebenovými vlnicemi a pásy kladené již do první poloviny 10. století, přičemž pokusy jednotlivých autorů upřesnit datování na desetiletí kolísají (např. Varadzin 2009, 138: „po r. 917“; 2009a, 319–320: „od 30. let 10. století“). Shoda panuje v tom, že vrchol výroby keramiky s okraji kalichovitými klasické varianty, zdobené jednoduchými rýhami a/nebo vrypy byl v 11. století. K extrémnímu posunu v datování konce kalichovitých okrajů dospěla J. Čiháková: podle ní se přestaly vyrábět již kolem poloviny 11. století (Čiháková

2002, 750–751). Keramika archaicky zduřelých okrajů se objevuje ve vrstvách zánikového horizontu dřevohlinitého opevnění, v období před výstavbou románské hradby, započaté 1135 (Hrdlička 1997, 652–653, obr. 4–5; Boháčová 2001, obr. 22). O posun v jejím datování se postarala A. Bartošková, která na základě stratigrafické situace hrobů datovaných denárem Bořivoje II. do závěru prvního desetiletí 12. století, jež byly zahloubeny do rozvalin hradby hradiště Budeč, klade keramiku z okolí hrobu s denárem, a to z destruovaného zdva i z vrstvy pod ním, již do druhé poloviny 11. století. Podle zobrazeného výběru okrajů mezi nimi převažují silnostěnné archaicky zduřelé (Bartošková 1999, 726–739). Ve své předchozí práci (Bartošková 1998, 367–384) však s tímto typem keramiky váže i okraje tvaru okruží, keramiku s bílým přetahem a nádoby s nízkým vzhůru vytaženým okrajem, všechny datované až od druhé poloviny 12. století; zda se zároveň posouvá i datování těchto skupin keramiky, výslovně neřeší. Naposledy podala A. Bartošková s pečlivostí jí vlastní celkový přehled vývoje budečské keramiky od jejích středohradištních počátků přes nástup kalichovitých okrajů, který zde klade do druhé třetiny 10. století, po nástup archaicky zduřelých okrajů „nejpozději klasické kalichovité okraje v 11. století. Pozdně hradištní etapu vývoje keramiky představují hrnce s klasicky zduřelým okrajem, shodně kladené do 13. století s možným počátkem výroby ve druhé polovině 12. století, spolu s výskytem silnostěnných zásobnic z tuhové hmoty, zvonovitých misek/pokliček a velkých hrnců s vysokým vzhůru vytaženým okrajem (Bartošková 1998, 381–382; Varadzin 2009, 138; 2009a, 320). Shrnutí nejnovějšího stavu bádání o raně středověké keramice pražské oblasti podává L. Varadzin (2010, 536–538). Konstatuje, že počátek středohradištní keramiky, který je kladen do první poloviny 9. století, je jen konvenční a je pouhým pravděpodobným odhadem. Mladší středohradištní keramiku charakterizuje v jejím dynamickém vývoji okrajů od jednoduchých až k límcovitým, kdy ve výzdobě k hřebenovému rydlu přistupuje jednohroté a dvojhroté, ve hmotě je typicky přítomna slída a začíná se objevovat šedý krupicovitý povrch. Tato keramika trvá od poslední čtvrtiny 9. století do první poloviny 10. století, L. Varadzin tedy pokládá keramiku s límcovitě profilovanými okraji za vyspělou formu tohoto vývojového horizontu. Nástup archaické keramiky s kalichovitou profilací okrajů, která je vyústěním vývoje středohradištní keramiky v širší pražské oblasti a stává se pak ve své klasické podobě „vůdčím typem“ mladohradištní keramiky, vidí nejdříve na přelomu první a druhé třetiny 10. století. Pro keramiku přechodného období mezi středohradištní a mladohradištní hrnčinou je typický současný výskyt výzdoby hřebenovým a jednohrotým rydlem, přičemž podíl jednohrotého stoupá. Povrch je typicky krupičkovitý, barva šedá až bělavá. S chronologií J. Čihákové, která posouvá nástup výroby keramiky s kalichovitými okraji až do první třetiny 10. století, se vyrovnává poukazem na její chybný přístup k dendrochronologickým datům, se kterými autorka pracuje jako s daty „ad quem“, zatímco jde o data „post quem“.

Keramiku z několika výzkumů z období počátků Pražského hradu zpracovala I. Boháčová (Boháčová 1996a, 215–235; 1996b, 483–492; 2001, 264–277). Výsledky studia shrnuje do vývojových horizontů keramiky A–C, které dále člení na subhorizonty A0–A1, B0–B2, C0–C2 a váže je s vývojovými horizonty opevnění Pražského hradu, které nazývá PHA0–PHC2. Definice náplně všech horizontů byla vypracována na základě studia materiálu z výzkumů ve Víceúčelovém sále v suterénu Císařských koníren Pražského hradu a na Slévárenském dvoře, které spolu zabíraly plochu na severozápadním okraji centrálního areálu Pražského hradu. Horizont A byl stanoven z obsahu výplně staršího příčného hradního příkopu, horizont B z obsahu dřevohlinité konstrukce mladšího nadzemního opevnění, přičemž byl členěn na subhorizonty B1 z doby stavby opevnění a B2 z doby jeho pozdějšího rozšíření v týlní části, horizonty C z obsahu zásypů mladšího příkopu a doby výstavby románské zděné hradby, postavené v něm. Hlína pro nasypání dřevohlinité hradby byla zřejmě brána z vyvýšených míst hradního ostrohu, a obsahuje tudíž převážně střepy menších velikostí, uložené ve starších vrstvách, proto není velký rozdíl mezi náplní horizontů A a B1, což se projevilo i označením A/B1 pro keramiku z vrstvy nad dřevěnou konstrukcí v proláklíně

na Slévárenském dvoře pod násypy hradby (Boháčová 1996a, 216–219, obr. 1, 2). Naopak mezi keramikou z horizontů B1 a B2 se rýsuje předěl, v horizontu B2 jsou již výrazně zastoupeny okraje kalichovité profilace. Později I. Boháčová rozdělila horizont A na A1, s keramikou z nejstarších sídlištních vrstev a z doby hloubení staršího příkopu, a A2, s keramikou ze zásepů staršího příkopu (Boháčová 2001, 217–218). Pro náplň horizontu mezi zánikem prvního příkopu a výstavbou těžkého opevnění zavedla stupeň B0 a před celou relativní stratigrafií předsunula ještě subhorizont A0 s keramikou se zaoblenými okraji (Boháčová 2001, 264). Naposledy zrušila horizont A2, místo nějž zařadila horizont B0, který popisuje společně s horizontem A1 jako typickou středohradištní keramiku a datuje ji do druhé poloviny 9. století. Významné je jasné vyjádření, že nejmladší středohradištní horizont B1 s keramikou s límcovitou profilací okraje se vyskytuje až po postavení dřevohlinité hradby v první polovině 10. století. Vyděluje ještě subhorizont B2.0, který zachycuje nástup nejstarších forem kalichovité profilace okrajů na rozhraní stredo- a mladohradištního období (Boháčová – Herichová 2008, 264, 300, příloha 3).

Druhá část mého příspěvku se zabývá keramikou ze čtyř výzkumů: tři, při nichž bylo nejnověji zachyceno opevnění Pražského hradu – výzkum z roku 1999 v Tereziánském ústavu šlechticů (Frolík 2000; Frolíková-Kaliszová 2009), výzkum na přelomu let 2001/2002 v severní části Středního křídla (Frolík 2002; Frolíková-Kaliszová 2009) a výzkum v roce 2010 v Informačním středisku v jižnější části Středního křídla (Frolíková-Kaliszová 2011), a čtvrtého, staršího nepublikovaného výzkumu v bývalé lakovně ve východní části Císařských koníren v letech 1985–1986 (Boháčová-Frolík-Žegklitz 1987, 160; Boháčová-Frolík-Tomková-Žegklitz-Petříčková 1989, 140–141). Aby měl čtenář správnou představu o počtech zlomků keramiky nalezených při pojednáváných výzkumech opevnění, uvádím je v přehledné tabulce (tab. 1). Pro výzkum v lakovně jsou celkové počty uváděny v textu v souvislosti s příslušným kontextem. Jde-li o soubor v desítkách kusů, jsou na obrázcích vyobrazeny všechny zlomky okrajů a výběrově typy výzdoby, u souborů o stovkách kusů jsou vyobrazeny všechny typy okrajů. Protože výzkumy opevnění byly již publikovány a smyslem příspěvku není zpracování terénního výzkumu, vyobrazuji z terénní dokumentace pouze ilustrativní situace z lakovny.

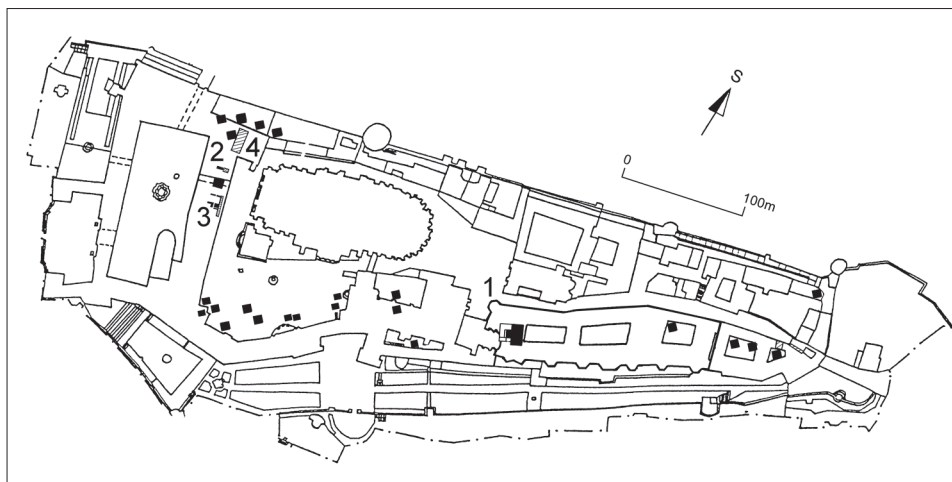
Výzkum/vývojová etapa	1	2	3	4	5	6	7	8
Ústav šlechticů 1999				26		14		143
Střední křídlo 2001/2002	(1 Fe)	5	2	29	87	1	168	
Střední křídlo 2010	4	7	3	14	90		16	

Tab. 1. Počty střepů nalezených v chronologických fázích vývoje opevnění Pražského hradu podle jednotlivých výzkumů. Sloupce: 1 – nejstarší vrstva; 2 – zásep staršího příkopu; 3 – vrstvy pod tělesem hradby; 4 – hradební násyp; 5 – usazeniny v mladším příkopu; 6 – svrchní vrstvy hradebního násypu, porušené při pozdějších opravách; 7 – zásep příkopu tvořený strženou hradbou; 8 – vrstvy nad zrušenou hradbou.

Tab. 1. Anzahl der in den chronologischen Entwicklungsphasen der Prager Burg gefundenen Scherben gemäß den einzelnen Grabungen. Spalten: 1 – älteste Schicht; 2 – Verfüllung des älteren Grabens; 3 – Schichten unter dem Wallkörper; 4 – Wallaufschüttung; 5 – Ablagerungen im jüngeren Graben; 6 – obere Schichten der Wallaufschüttung, gestört bei späteren Ausbesserungen; 7 – aus niedrigerem Wall gebildete Grabenverfüllung; 8 – Schichten über dem gestörten Wall.

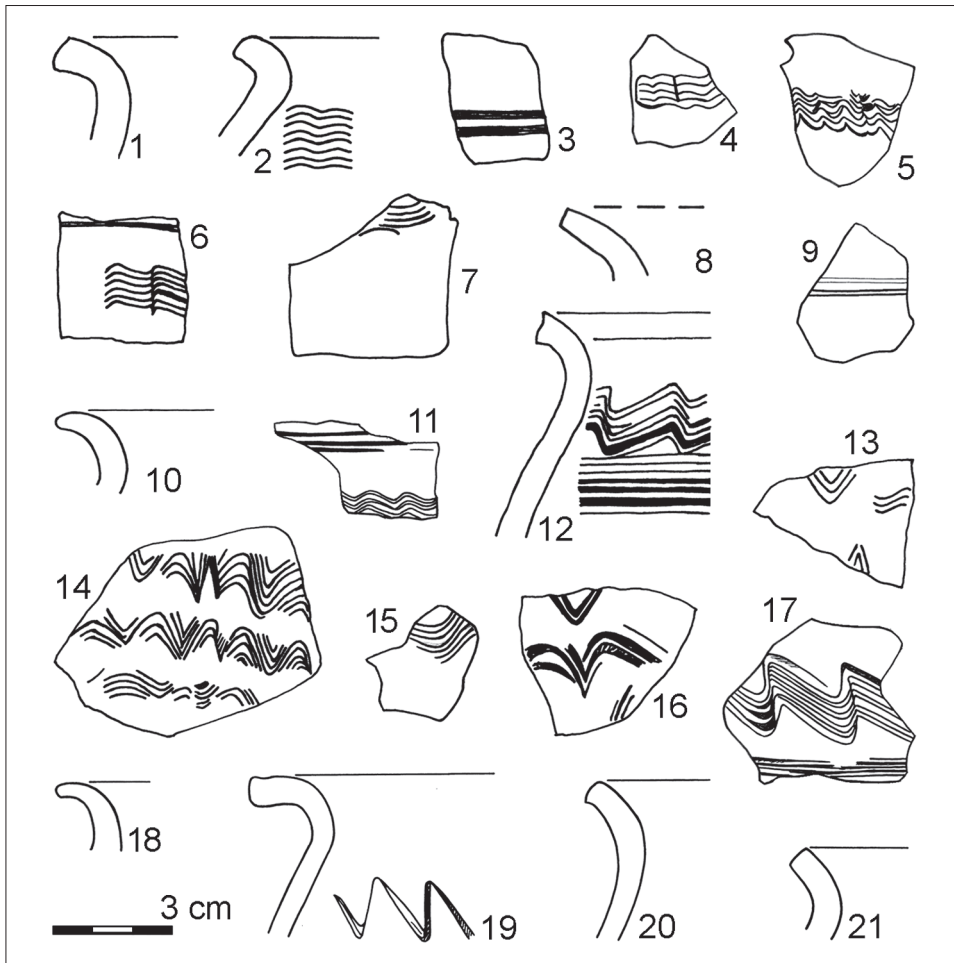
Keramika pocházející z těchto výzkumů plně zapadá do vývojového schématu pražské, respektive středočeské keramiky. Nejstarší zde nalezená keramika je obvykle z materiálu nejlépe popsatelného jako jemno- až drobnozrný, kde se v hlíně promísené převážně jemnozrným pískem vyskytují pravidelně v malém množství zrna velikosti 1–2 mm, výjimečně i větší, a součástí keramické hmoty je slída v různém množství, která se zřejmě vyskytovala přímo v nakopané hrncířské hlíně. Povrch těchto střepů býval přetažen šlikrem (rozplavená čistá hrncířská hlína bez zrněk horniny; Klose-Holubková 1984, 21), takže vyčnívající zrna byla překryta a na omak působí měkce drsně. Byla vyráběna lepením na ručním hrncířském kruhu, její horní část byla dokončována obtáčením. Okraje jsou jednoduše šikmo až vodorovně ven vyhnuté. Barva střepů se pohybuje v obvyklé škále šedých a hnědých až červených odstínů, k výpalu tedy docházelo převážně v oxidačním prostředí, lze ho označit jako dobrý.

Jedná se o typickou středohradištní keramiku. Keramiku nápadnou třpytivým povrchem, způsobeným vyšším obsahem slídy v keramické hmotě, nepovažují za zvláštní typ, protože zprůzneností, tvarováním ani výzdobou netvoří jednotnou skupinu. Opakovaně bylo zjištěno, že na Pražském hradě nejstarší situace nesoucí stopy lidského zásahu, zpravidla označované jako překopané podloží, téměř neobsahují artefakty (viz tab. 1), většinou se v nich najdou ojedinělé zvířecí kosti. Jde o vrstvy porušené nejstarším doloženým opevněním v podobě dvou příkopů přetínajících ostrožnu (obr. 1), objevených jednak na samém východním konci hradního ostrohu v Lobkovickém paláci (Durdík–Frolík–Chotěbor 1999, 21–27), jednak na západní straně dnešního jádra hradu, na vnitřní straně románské zděné hradby pod budovou Císařských koníren (Boháčová 1996; 2001, 247–250) a pod dnešním Středním křídlem (Frolík 2002; Frolíková–Kaliszová 2009, 65–71; 2011, 177–191). Vzhledem k extrémně nízkému počtu střepů nalézáných v prvních vrstvách nad podložími se nelze vyjadřovat k jejich datování jinak, než že náleží do rámce středohradištní keramiky 9. století (obr. 2:1–3). Etapa po zániku staršího příkopu a před výstavbou mladšího těžkého opevnění byla zřejmě krátká, reprezentují ji jen zásyp příkopu a útržky vrstev, na nichž bylo nové opevnění založeno, rovněž s minimem nálezového materiálu; ač o něco početnější, ani on nedává možnost třídění (obr. 2:4–9). Všemi autory výzkumů opevnění Pražského hradu opakovaně konstatovaná skutečnost, že hornina pro sypání hradebních náspů byla kopána přímo na hradním ostrohu (vrstvy v násypu jsou popisovány jako „překopané podloží“), a obsahuje tudíž artefakty jen ojediněle, navíc v druhotné poloze, znamená, že ani zde nelze najít chronologicky hodnotné soubory (například L. Hrdlička v této souvislosti také upozorňuje na vznik nepravidelně inverzních stratigrafií; Hrdlička 1997, 654–655). Vzhledem k tomu, že dochované spodní části hradebního násypu na obou výzkumech ve Středním křídle i v Ústavu šlechticů obsahují pouze keramiku typologicky středohradištní, byť v druhotné poloze, lze ji sem zahrnout (obr. 2:10–21). Materiál stejné výrobní technologie, stejných tvarů okrajů i způsobů výzdoby však obsahují i spodní uloženy v mladším příkopu, jež se ukládaly postupně v době fungování soustavy nadzemního dřevohlinitého opevnění s vnější kamennou zdí a vnějším příkopem (obr. 3:1–19; Frolíková–Kaliszová 2011, obr. 14). Charakter vyobrazené keramiky je srovnatelný s materiálem, který uvádí I. Boháčová z horizontů PHA a B1 (Boháčová 1996a, obr. 1, 2; 1996b, obr. 1–6). Mezi střepy nalezenými v kontextech rozrušeného dřevohlinitého násypu

Obr. 1. Pražský hrad. Černé čtverce/obdélníky – místa s doloženým dřevohlinitým opevněním s čelní kamennou zdí; šrafované plochy – objevený nejstarší příkop. Číslování výzkumů: 1 – Tereziánský ústav šlechticů; 2 – Střední křídlo; 3 – Informační středisko ve Středním křídle; 4 – bývalá lakovna v Císařských konírnách. Grafika autorka.

Abb. 1. Prager Burg. Schwarze Quadrate/Rechtecke – Orte mit belegter Holz-Lehm-Befestigung mit vorderer Steinmauer; schraffierte Flächen – entdeckter ältester Graben. Nummerierung der Grabungen: 1 – Theresianisches Adeliges Damenstift; 2 – Mittelflügel; 3 – Informationszentrum im Mittelflügel; 4 – ehemalige Lackiererei in den Kaiserlichen Pferdeställen. Grafik von der Verfasserin.

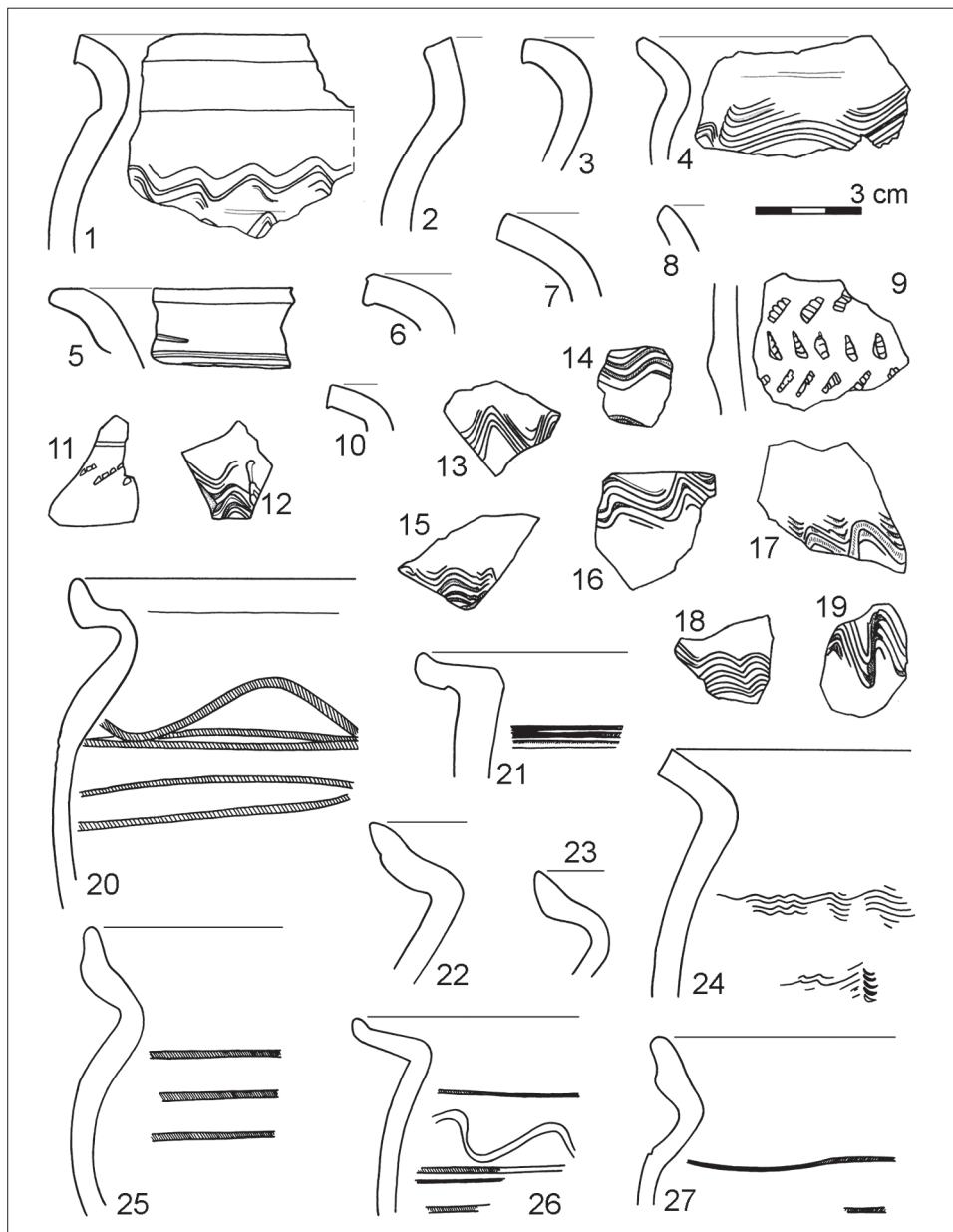

Obr. 2. Pražský hrad. 1–18 – Střední křídlo; 19–21 – Ústav šlechtičen. Střepy z nejstarších situací: 1–3 – vrstva nad podloží; 4–9 – záscopy staršího příkopu; 10–21 – hradební násep a plenta. Kresba autorka.

Abb. 2. Prager Burg. 1–18 – Mittelflügel; 19–21 – Adeliges Damenstift. Scherben aus den ältesten Situationen: 1–3 – Schicht über der Sohle; 4–9 – Verfüllung des älteren Grabens; 10–21 – Wallaufschüttung und Blendmauer. Zeichnung von der Verfasserin.

hradby v Ústavu šlechtičen se již objevují i okraje klasicky kalichovité, a proto je možné, že zde byla zachycena fáze úprav či oprav hradby (obr. 3:20–27).

Vývoj hrnčířské produkce v 10.–12. století reprezentuje materiál ze sídelního souvrství v týlu hradby, zkoumaného v místnosti bývalé lakovny v suterénu Císařských koníren. Dílčí výsledky výzkumů sousedících prostor víceúčelového sálu a Slévárenského dvora byly několikrát publikovány v rámci problematiky nejstaršího opevnění Pražského hradu (naposledy Boháčová 2001, 213–231), avšak lakovna byla pouze stručně zmíněna buď jako součást většího výzkumu (Boháčová–Frolík–Vochozková 1995, 265), nebo v souvislosti se situacemi zjištěnými jinde na Pražském hradě (Frolík–Boháčová 1992, 80), anebo se pozornost soustředila pouze na dílčí část nalezených kontextů (Boháčová 1994, 10). Je proto nutno podat nejprve stručný nástin tamní situace. V nejzápadnější části, v sousedství tzv. víceúčelového sálu, bylo čtyřmi navzájem kolmými řezy zkoumáno souvrství v týlu hradby z 10. století. Terén tam tvaroval tehdy snad již zaniklý drobný vodní zdroj, jenž vytvořil úžlabinu na jižní straně mělkou, avšak prohlubující se níž po svahu a v místech někdejšího slévárenského dvora ústící v bažinatou proláklinu (termín I. Boháčové; viz

Obr. 3. Pražský hrad. 1–19 – Střední křídlo, střepy z usazenin ve spodní části mladšího příkopu; 20–27 – Ústav šlechticů, střepy z porušeného tělesa hradby. Kresba K. Vytejková a autorka.

Abb. 3. Prager Burg. 1–19 – Mittelflügel, Scherben aus den Ablagerungen im unteren Teil des jüngeren Grabens; 20–27 – Adeliges Damenstift, Scherben aus dem gestörten Wallkörper. Zeichnung K. Vytejková und von der Verfasserin.

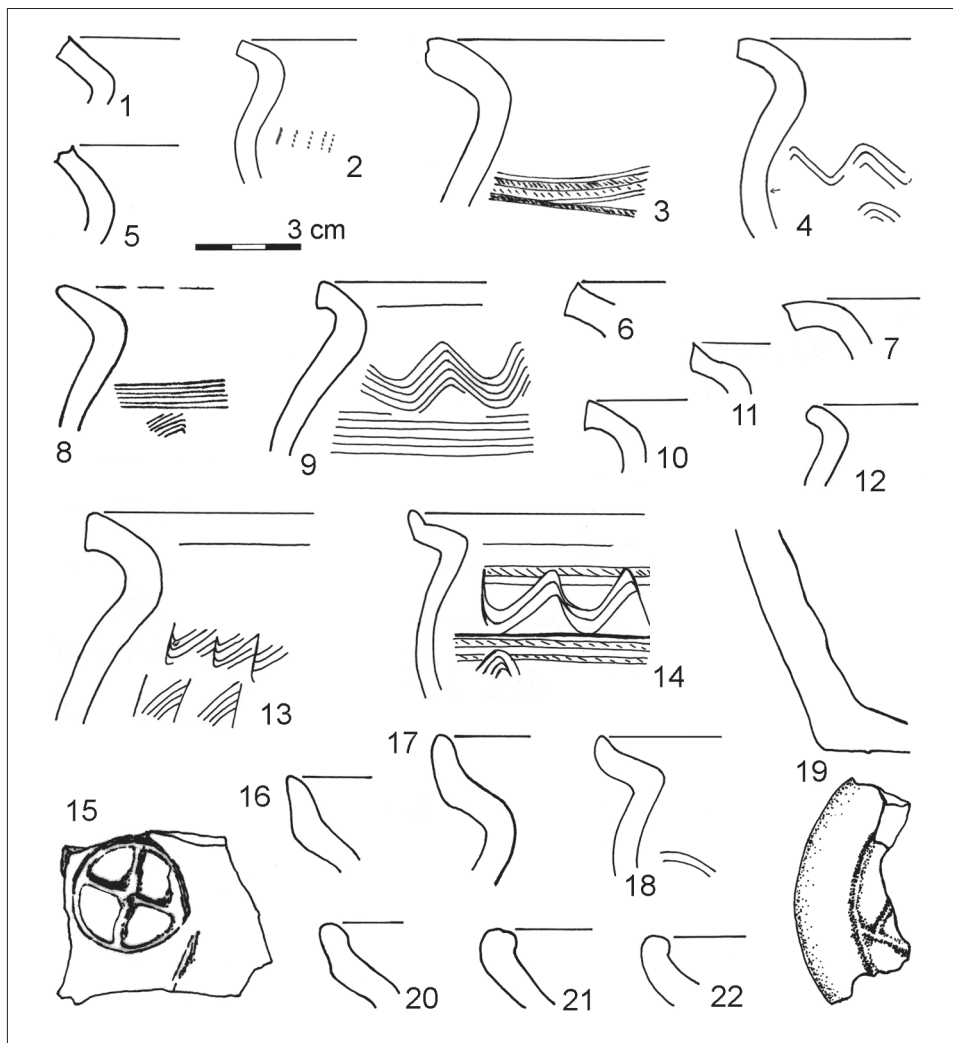
např. 2001, 274). Východně od úžlabiny byly odkryty základové trámy srubových domů, po požárech dvakrát obnovovaných na témž místě: jeden dům, zachovaný v celé šířce, má trámy číslované, trámy druhého, zachyceného jen částečně, byly označovány písmeny (obr. 4). Místnost byla předělena betonovými kolektory zbudovanými v předchozích letech bez vědomí archeologů, část také zabíraly základové zdi románského kvádřikového domu (na obr. 4, prázdné plochy).

Obr. 4. Pražský hrad, lakovna. Základové trámy srubových domů a valounová podlaha, čarami vyznačena poloha dokumentovaných profilů. Plochy zkoumané v letech 1985–1986 v západní části, v roce 1990 ve východní části. Podle terénní dokumentace sestavila autorka.

Abb. 4. Prager Burg, Lackiererei. Fundamentbalken der Blockhäuser und Katzenkopfpflaster, mit Strichen gekennzeichnete Lage der dokumentierten Profile. In den Jahren 1985–1986 im Westteil und 1990 im Ostteil untersuchte Flächen. Erstellt von der Verfasserin gemäß der Geländedokumentation.

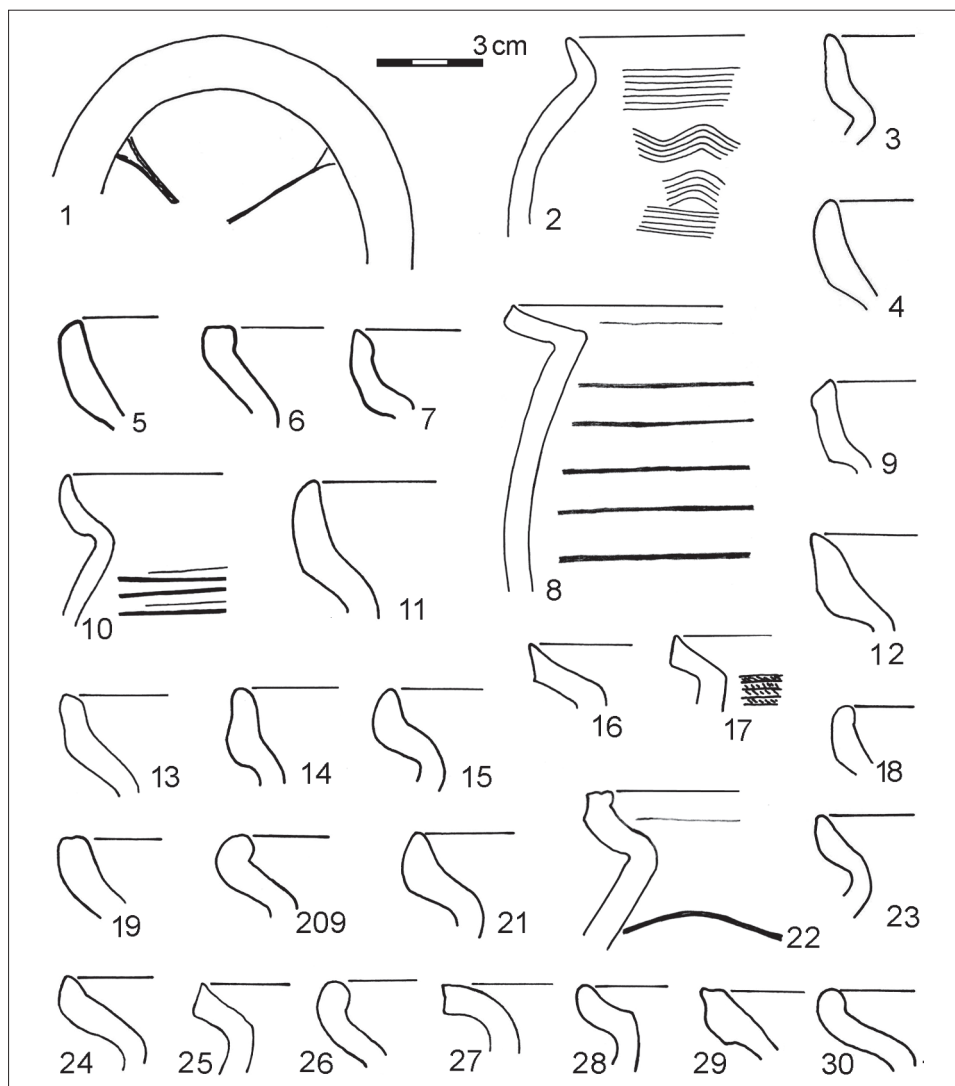
Nejstarší vrstvy původního půdního horizontu nad podloží obsahovaly ojedinělé zlomky keramiky (obr. 5:1–4) shodné s výše popsanou středohradištní produkcí, zdobené hřebenovými pásy a vlnicemi, případně hřebenovými vpichy, někdy v kombinaci s jednoduchou linií, s okraji prostě ven vyhnutými a jednoduše tvarovanými. Ve vrstvách příslušejících k době obývání prvního, nejstaršího srubového domu bylo nalezeno 17 střepů (obr. 5:5–6), ve vrstvě jeho zánikového horizontu 25 střepů, převážně malých velikostí, vyráběných středohradištní technologií s okraji jednoduše či límcovitě profilovanými (obr. 5:7, 10–14). Patří tedy do mladšího středohradištního horizontu, obvykle kladeného do poslední čtvrtiny 9. až první poloviny 10. století (srov. Bartošková 2011, 291). Nejméně ve čtyřech vrstvách obnovovaných kamenných a jílovitých podlah druhého, prostředního srubu se opět objevovaly střepy jen ojediněle, mezi nimi již i dva zlomky okrajů vzhůru vytažených, prohnutých, kalichovitě profilace a část dna se značkou kříže v kruhu (obr. 6:1–4). Střepy z popelovité požárové vrstvy překrývající trámy prostředního srubu jsou zdobeny vlnicemi nebo křížicemi se liniemi rytými jednohrotým rydlem, tři okrajové zlomky mají kalichovitou nebo kalichovité se blížící profilaci, čtvrtý se jeví typologicky starší (obr. 6:5–7). Vrstva 53 představující zásyp terénu po požáru střední fáze srubu obsahovala 19 střípků zdobených hřebenovými vlnicemi, což značí, že byla použita zemina pocházející ze starších situací. Souvrství kontextů 43 (168 střepů), 39 (394 střepů), 41 (105 střepů) a 42 (162 střepů) nasedala na spálený zánikový horizont třetího, nejmladšího srubu a pokrývala časový úsek do výstavby kamenného románského domu (vrstva 38 s maltou). Šlo o sídlištní vrstvy, bohaté na materiál, v nichž byly nalezeny pozůstatky staveb s kúlovou konstrukcí; nálezová situace však byla porušena pozdějšími stavebními zásahy tak, že tyto objekty jsou nerekonstruovatelné. Mezi keramikou převažují střepy z jemnozrnné hmoty dobře vypálené, výdutě jsou zdobeny obvodovými liniemi, řídkěji vlnicemi rytými jedno- i vícehrotým rydlem, okraje jsou často kalichovitě profilované (obr. 6:8–28).

Obr. 5. Pražský hrad, lakovna. 1-4 - keramika z vrstev nad podloží; 5, 6, 8, 9 - z vrstev prvního srubu; 7, 10-14 - po zániku prvního srubu; 15-22 - z vrstev 76-77 v úžlabině. Kresba M. Housková a autorka.

Abb. 5. Prager Burg, Lackiererei. 1-4 - Keramik aus den über der Sohle liegenden Schichten; 5, 6, 8, 9 - aus den Schichten des ersten Blockhauses; 7, 10-14 - nach Untergang des ersten Blockhauses; 15-22 aus den Schichten 76-77 in der Mulde. Zeichnung M. Housková und von der Verfasserin.

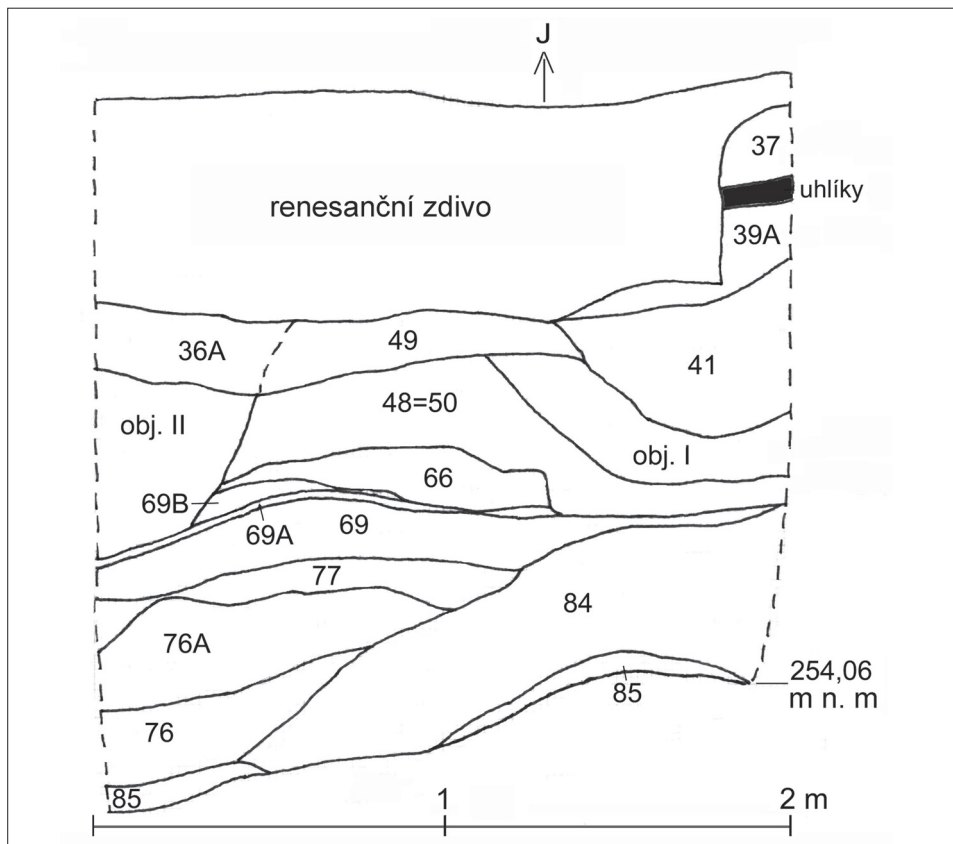
Nejednoznačně interpretovatelná je situace v západním sousedství srubu. Ve spodní části souvrství byla zachycena zadní část hlinitého náspu bez dřevěné výztuže (obr. 7; kontext 84 s jediným nalezeným střepem), jež se sesouvala do úžlabiny pravděpodobně přírodního původu. Málo početná keramika z vrstev 76 (22 střepů) a 77 (21 střepů), jež ji v horní části na svahu překrývaly, ukazuje na přechod od límcovité k archaicky kalichovité profilaci okrajů (obr. 5:15-22). Výzdoba byla ještě ryta převážně hřebenovým rydlem, objevují se však již značky na dnech a obvodové prstence hlíny jako pozůstatek použití dřevěné podložky nasazené na osu. Ty ukazují na technologicky dokonalejší výrobní postup - rychlejší obtáčení, vyžadující důkladné připevnění nádoby na kruhu. Nasedající souvrství (obr. 7, 8; vrstva 69 - 45 střepů, vrstva 92 - 39 střepů, vrstva 66 - 71 střepů, vrstva 80 - 70 střepů) již vykazuje znaky smetištních zásypů terénní prohlubně s četnými zbytky dřev; v severní části úžlabiny se trhaly a posouvaly po svahu působením přírodních sil. Souvrství vznikalo

Obr. 6. Pražský hrad, lakovna. 1–4 – keramika z vrstev druhého srubu; 5–7 z popelové vrstvy po zániku druhého srubu; 8–28 – kulturní vrstva z doby kulových staveb po zániku třetího srubu. Kresba M. Housková a autorka.

Abb. 6. Prager Burg, Lackiererei. 1–4 – Keramik aus den Schichten des zweiten Blockhauses; 5–7 aus den Ascheschichten nach dem Untergang des zweiten Blockhauses; 8–28 – Kulturschicht aus der Pfahlbautenzeit nach dem Untergang des dritten Blockhauses. Zeichnung M. Housková und von der Verfasserin.

v týlu fungujícího opevnění a četné zbytky dřev jsou možná pozůstatkem oprav hrady, stejně tak ovšem mohou pocházet z běžných činností obyvatel srubů, které byly postaveny na druhé straně úžlabiny. Souvrství obsahuje vedle keramiky typologicky starší i početnou typickou pražskou keramikou s klasickou kalichovitou profilací okrajů a výzdobou rytou převážně již jednohrotým rydlém (obr. 9). Postupně narůstající počet nálezů v souvrství ukazuje na intenzivnější sídelní aktivity v nejbližším okolí, pro něž se přírodní prohlubeň stala vhodným místem pro odhazování odpadu. V následujících kulturních vrstvách 48 = 50 (240 střepů), 49 (218 střepů), 41, 39 a 36 (253 střepů) se objevují jámové objekty (obr. 8), přičemž vrstvy 41 a 39 (viz výše) zároveň překrývají zánikovou vrstvu srubového domu. Úžlabina tehdy ve své horní části již byla zarovnaná, zatímco její dolní část byla záměrně zasypávána. Keramika z této etapy obsahovala střepy z hrnců vyrobených z jemnozrnného

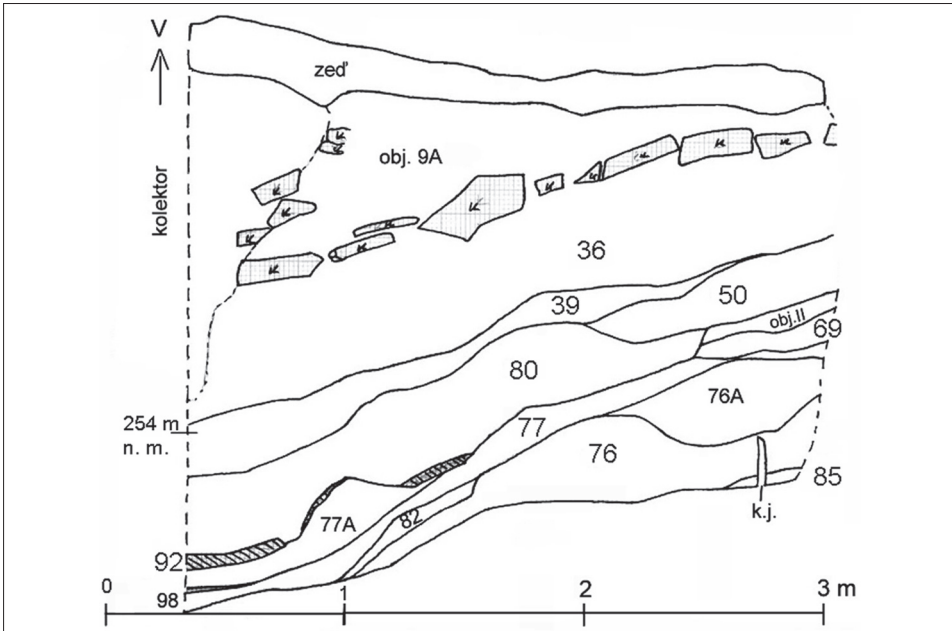

Obr. 7. Pražský hrad, lakovna. Příčný profil VIII souvrství v úžlabině. Podle terénní dokumentace upravila autorka.

Abb. 7. Prager Burg, Lackiererei. Querprofil von Schichtenfolge VIII in der Mulde. Gemäß der Geländedokumentation von der Verfasserin adaptiert.

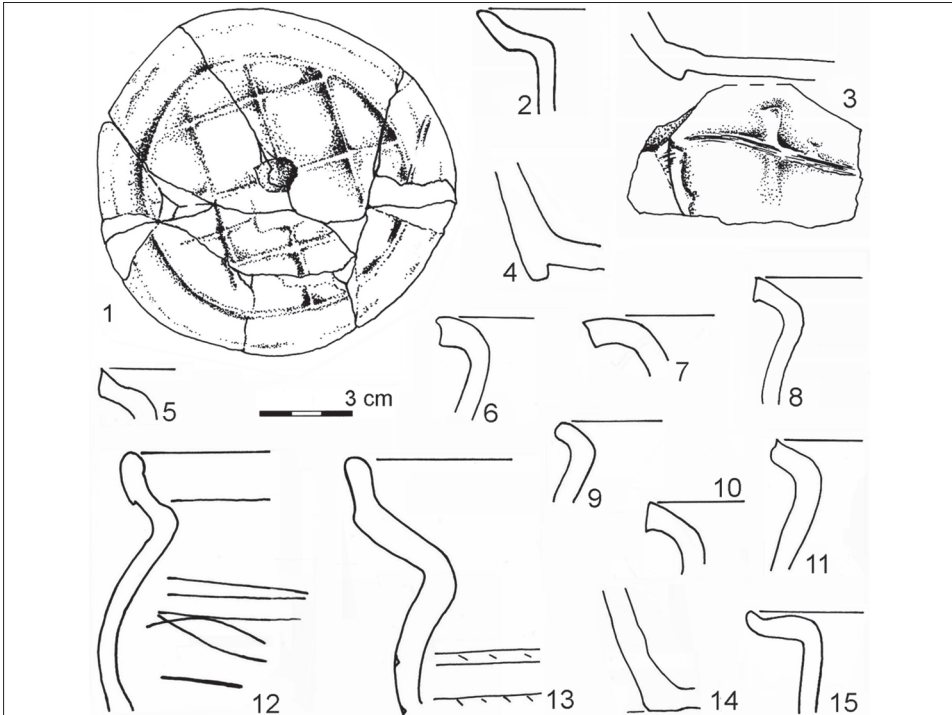
materiálu, dobře vypálených do světle šedých odstínů, s jemně zrnitým (krupicovitým) povrchem a kalichovitě profilovaným okrajem, na výduti zdobených převážně jednoduchými rytými liniemi, vlnicemi, vrrypy nebo jejich kombinací (obr. 10). Objevují se i vysoké, vzhůru vytažené okraje (obr. 10:2) a tenkostěnné misky (obr. 10:6, 7). Teprve vrstvy 37 a 38, které pokrývaly celou plochu včetně již zcela zasypané úžlabiny a do nichž byly zahroubeny základy kamenného domu zděného na maltu, obsahovaly střepy z nádob příslušejících k okruhu keramiky se zduřelými okraji. Tato technologicky vyspělá keramika, kterou obsahují také svrchní vrstvy záspy mladšího hradebního příkopu ve Středním křídle (obr. 11:1–20, 24), datované vestavěnou novou celokamennou románskou hradební zdí, jež byla stavěna od roku 1135, se objevuje spolu se zásobnicovými hrnci s masivními, vzhůru vytaženými okraji, vypalovanými v oxidační atmosféře do hnědočervených odstínů (obr. 11:23), s hrnci s bíle přetaženým povrchem, někdy s přesekávaným okrajem (obr. 11:8), s různě tvarovanými okraji tenkostěnných nádob (obr. 11:12, 15) a novými tvary misek/pokliček (obr. 11:24). Stejnou keramiku obsahují i vrstvy nad vytrhanou čelní kamennou zdí starého opevnění v Ústavu šlechticů (obr. 11:21–23), jež se opíraly o zeď románského kamenného domu přistavěného k nové zděné hradbě ve 12. století.

To vše jsou ale jen zlomky rozbitých a vyhozených nádob, často ještě přemístovaných spolu s hlinou, v níž ležely. Navíc, jak jsem už zmínila, střepy od spodků a nezdobených částí výdutí nelze přiřazovat k typům nádob založeným na tvarování okraje, neboť hrnce s archaickými kalichovitými okraji byly vyráběny z běžného středohradištního těsta a hrnce

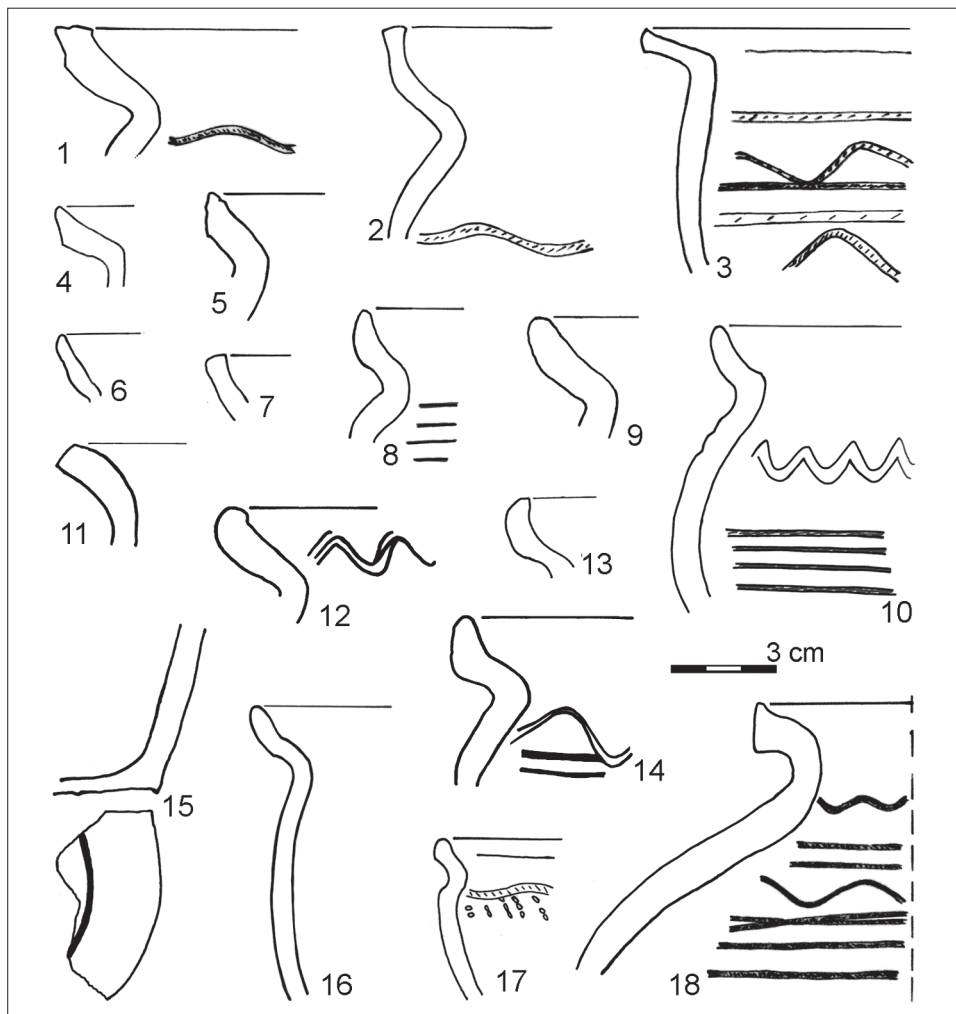
Obr. 8. Pražský hrad, lakovna. Podélný profil IX souvrství v úžlabině. Podle terénní dokumentace upravila autorka.

Abb. 8. Prager Burg, Lackiererei. Längsprofil von Schichtenfolge IX in der Mulde. Gemäß der Geländedokumentation von der Verfasserin adaptiert.

Obr. 9. Pražský hrad, lakovna. 1-15 - keramika z vrstev (92, 69, 66 a 80) smetištních zásypů v úžlabině. Kresba M. Housková a autorka.

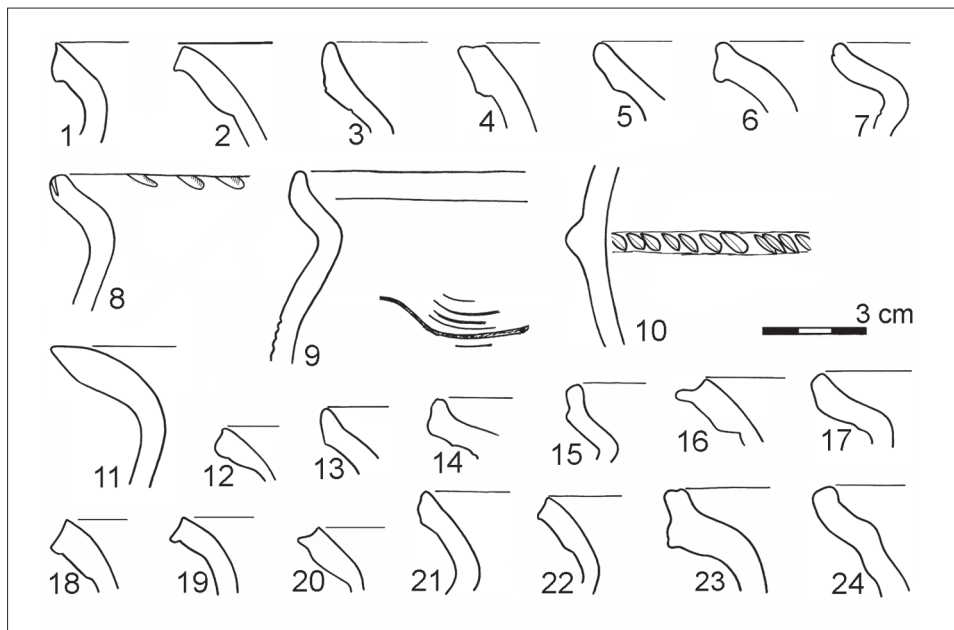
Abb. 9. Prager Burg, Lackiererei. 1-15 - Keramik aus den Abfallschichten (92, 69, 66 und 80) der Muldenverfüllung. Zeichnung M. Housková und von der Verfasserin.

Obr. 10. Pražský hrad, lakovna. 1–7 – keramika z vrstvy 50; 8–11, 13, 16 z vrstvy 49; 12, 14 z vrstvy 39; 15, 17–18 – z vrstvy 36. Kresba M. Housková a autorka.

Abb. 10. Prager Burg, Lackiererei. 1–7 – Keramik aus Schicht 50; 8–11, 13, 16 – aus Schicht 49; 12, 14 – aus Schicht 39; 15, 17–18 – aus Schicht 36. Zeichnung M. Housková und von der Verfasserin.

s archaickými zduřelými okraji z těsta shodného s materiálem hrnců s klasickými kalichovitými okraji (Frolík 1995, 118; 1999, 137–138). Celých nádob je ze sídlištních situací pramálo: typologicky středohradištní alespoň zčásti rekonstruovatelné hrnce s límcovitým okrajem pocházejí z výzkumu I. Borkovského (obr. 12, 13:5); z Lobkovického paláce z tělesa valu (Durdík–Frolík–Chotěbor 1999, 27, obr. 5), z nezpracovaného výzkumu na Jiřském náměstí v 80. letech (obr. 13:1–3, 6; Frolík 2001) a z výzkumu na Slévárenském dvorku (Boháčová 2001, obr. 46, 48). Jde vesměs o ojedinělé případy, s výjimkou šesti slepitelných hrnců, nalezených v jámě č. 14 157 za apsidou baziliky sv. Jiří I. Borkovským a publikovaných J. Frolíkem (Frolík 2001). Tři hrnce s okrajem límcovité profilace jsou zdobeny hřebenovým rydlem, ze tří bez zachovaných horních částí jsou dva zdobeny jednodrotým nástrojem a u jednoho se zachovala tak malá část výzdoby, že nelze rozhodnout. Z motivů se čtyřikrát objevila kombinace vlnice nebo vlnic a obvodových páسů či linií, pátý hrnec byl zdoben řadou šikmo kladených vpichů na podhrdlí a hřebenovými pásy na výdutí. Jen na nejmenším hrnci sestupoval ornament až na spodek nádoby. Výzdoba je tedy typická pro

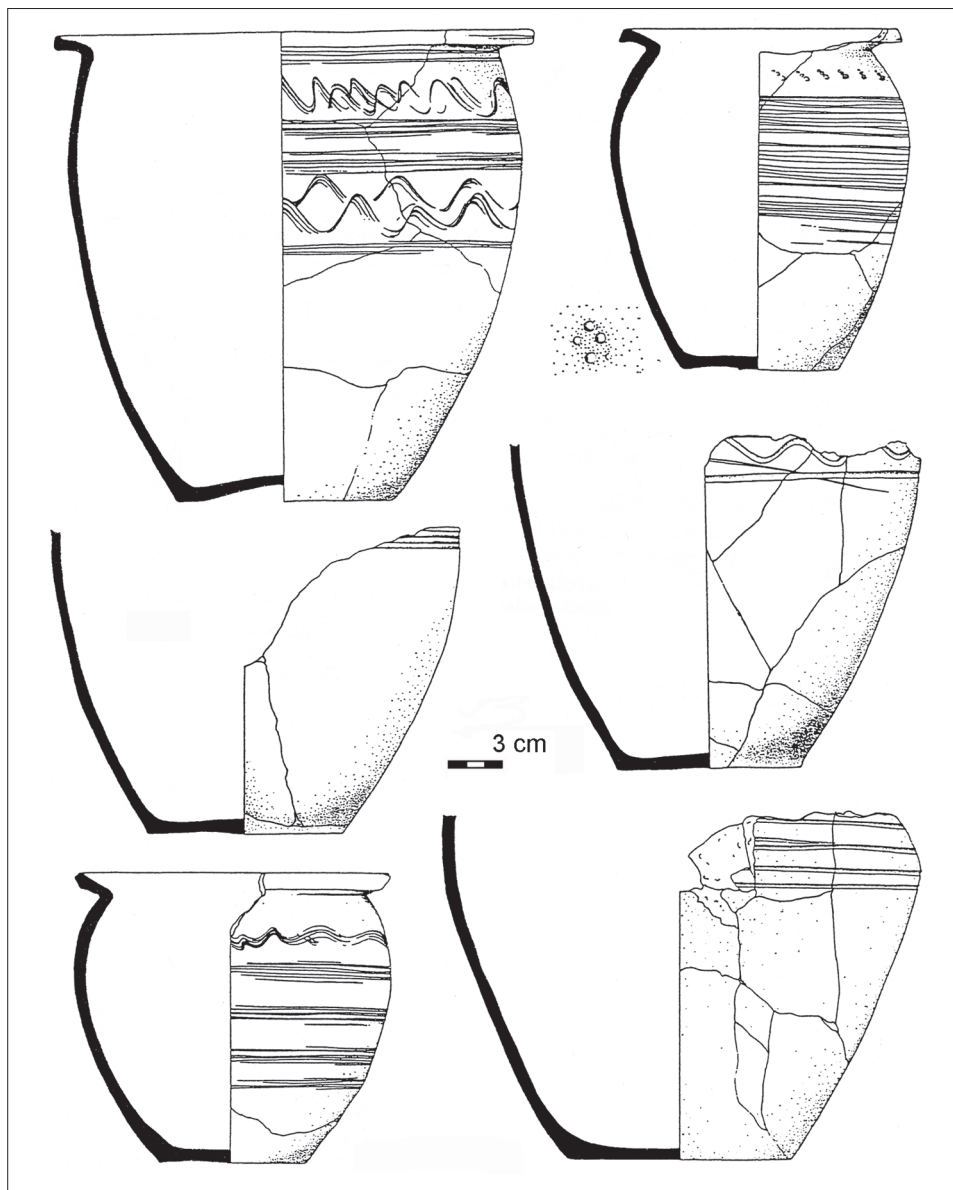

Obr. 11. Pražský hrad, Střední křídlo a Ústav šlechticů. 1–20, 24 – keramika ze svrchních zásypů mladšího příkopu ve Středním křídle; 21–23 – z vrstvy nad čelní kamennou zdí v Ústavu šlechticů. Kresba autorka.

Abb. 11. Prager Burg, Mittelflügel und Adeliges Damenstift. 1–20, 24 – Keramik aus den oberen Verfüllungen des jüngeren Grabens im Mittelflügel; 21–23 – aus der Schicht über der vorderen Steinmauer im Adeligen Damenstift. Zeichnung von der Verfasserin.

mladší středohradištní až starší mladohradištní období. Hrnc s vpichy měl na dně otisk čtyř drobných důlků uspořádaných do čtyřúhelníka. Ke keramice s kalichovitým okrajem patří hrnce ze starého výzkumu I. Borkovského u baziliky sv. Jiří (obr. 13:4; Frolík 2001), hrnc s archaickým zduřelým okrajem byl publikován z výzkumu v kapli sv. Kříže (Frolíková–Matiášek 2012, 520, obr. 7).

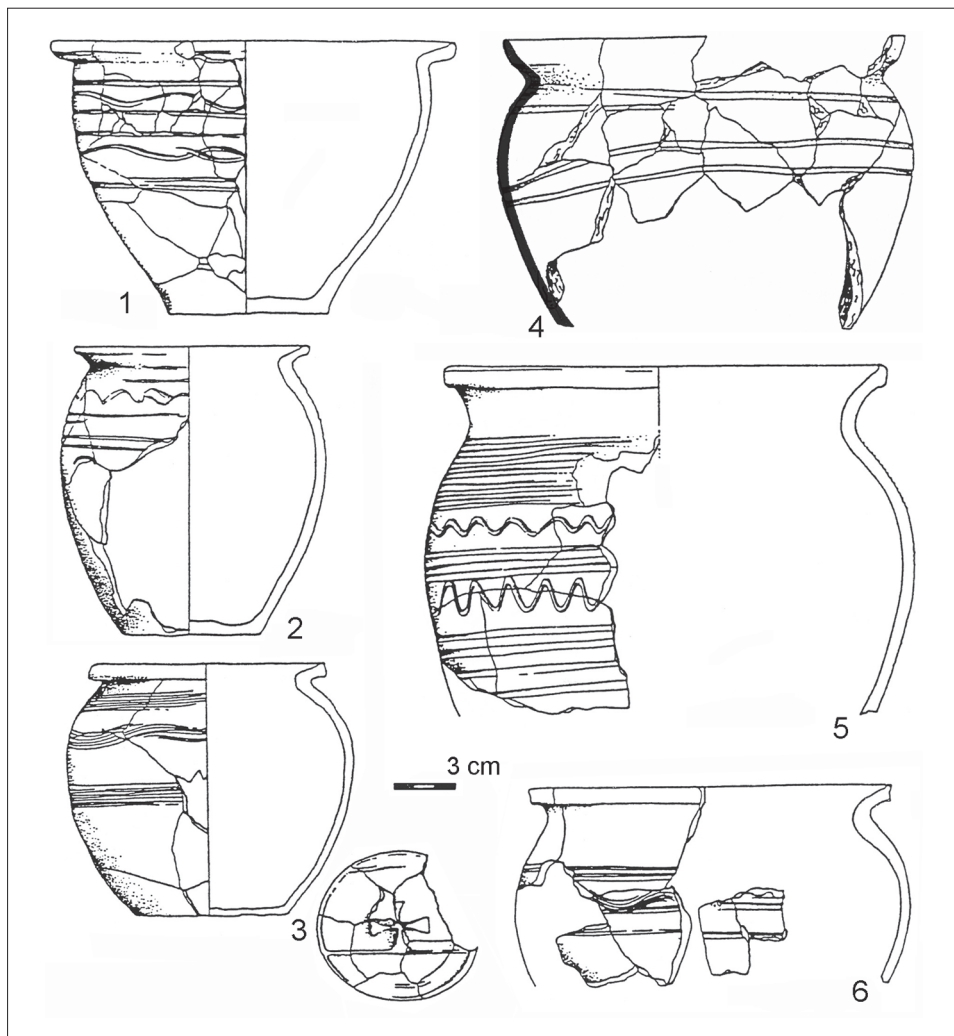
Archeologie je tak v podobné pozici jako paleontologie: zachycujeme nový jev až ve fázi jeho plného konstituování, jeho počátek ani konec obvykle nejsme schopni určit. Konkrétně u keramiky a speciálně u profilace okraje to znamená, že v sídlištních vrstvách se objevují střepy z vyhozených nádob a my nejen že nemůžeme určit, za jak dlouho od vyrobení nádoby došlo k jejímu poškození a vyřazení z kuchyňského provozu, ale z jednotlivých okrajů ani nepoznáme, zda jde o první náhodné či pokusné jedince daného tvarování okraje, nebo už jsou součástí řady rutinně tvarovaných výrobků. Výjimkou by byl pouze nález hrncířské dílny, zejména pokud by byl absolutně datovatelný jinými předměty, například mincí. Pojmy „objevuje se, nastupuje, počíná“ by měly v archeologii znamenat nikoliv počátek, nástup nebo objevení nového výrobního postupu, tvaru, výzdoby, nýbrž počátek/nástup/objevení se pojednávaného jevu v nálezové situaci; odtud vyplývá kolísání v dataci počátku výroby onoho jevu nebo prvku, protože jde vždy o odhad časového intervalu mezi vyrobením a nálezovým kontextem. Typicky se to projevuje při datování počátku masové výroby keramiky s kalichovitým okrajem, jak uvádím v první části příspěvku. Je třeba mít na paměti, že pronikání nových výrobních postupů (zde se jedná o celou technologii, nikoliv pouhé tvarování okraje) a s nimi souvisejících změn v tvarování nádob a způsobu jejich výzdoby jistě záviselo na schopnostech jednotlivých hrncířů: ti mladší a šikovnější byli schopni se náročnější technice naučit, ti starší nebo méně schopní dál vyráběli starým jednodušším způsobem. Jejich výrobky pravděpodobně nějakou dobu konkurovaly nižší cenou a také asi vyhovovaly konzervativnějším zákazníkům (podle hesla „když to stačilo našim rodičům i prarodičům, tak to stačí i nám“). Nové se zpravidla prosazuje teprve s nástupem

Obr. 12. Pražský hrad. Soubor hrnců z objektu 14 157, výzkum I. Borkovského u baziliky sv. Jiří. Podle Frolík 2001.

Abb. 12. Prager Burg. Gruppe von Töpfen aus Obj. 14 157, Grabung I. Borkovský an der St.-Georg-Basilika. Nach Frolík 2001.

nové generace. Těžko ovšem můžeme přiřazovat konkrétní typ keramiky k vývojovému stadiu hrnčířského kruhu, neboť ty se nedochovaly. Lze se domnívat, že typologicky středohradištní hrnce byly obtáčeny na ručním hrnčířském kruhu a keramika se zduřelými okraji již na nožním rychloobrátkovém kruhu: dedukce vychází ze zrnitosti používaného hrnčířského těsta, protože větší zrnka horniny ve hmotě způsobují při rychlých obrátkách kruhu praskliny ve stěně nádoby. Keramika s kalichovitými okraji je přechodnou fází a je logické předpokládat, že byla vyráběna specializovanými hrnčíři zásobujícími rozrůstající se trh v Praze (na hradišti i v podhradí). Zároveň ovšem byla vyráběna a používána i hrubší keramika; teprve chemicko-mineralogické analýzy by mohly určit, zda jde o výrobky z okolí

Obr. 13. Pražský hrad. 1 – hrnec z objektu 3584; 2–3 – hrnce z objektu 3689; 6 – část hrnce z objektu 3543/3216, výzkum J. Frolík a kol., náměstí sv. Jiří; 4 – část hrnce z objektu 14 395; 5 – část hrnce z objektu 14 367, výzkum I. Borkovského u baziliky sv. Jiří. Podle Frolík 2001.

Abb. 13. Prager Burg. 1 – Topf aus Obj. Nr. 3584; 2–3 – Töpfe aus Obj. Nr. 3689; 6 – Teil eines Topfes aus Obj. Nr. 3543/3216, Grabung J. Frolík et al., St.-Georg-Platz; 4 – Teil eines Topfes aus Obj. Nr. 14 395; 5 – Teil eines Topfes aus Obj. Nr. 14 367, Grabung I. Borkovský an der St.-Georg-Basilika. Nach Frolík 2001.

Prahy nebo o místní surovinu, jen hůře zpracovanou. Etnografická pozorování W. Holubowicze ze 30. let 20. století na území tehdejšího východního Polska – dnešního Běloruska ukázala, že ve stejné době v relativně nevelkých vzdálenostech vedle sebe existovala tovární produkce městská, dílenská produkce venkovská, kde pracovali vyučení hrnčíři na nožním rychloobrátkovém kruhu, a samozásobitelská produkce rolníků a jejich žen, kteří vyráběli nádoby v ruce, za pomoci obtáčení na vlastnoručně vyrobeném ručním kruhu, jehož podoba, a tím i stabilita a z ní vyplývající rychlost obrátek, závisela na tesařské dovednosti výrobce (Hoľubowicz 1950, 51). Rovněž u nás například v 17.–18. století existovaly vedle sebe dílny venkovských hrnčířů a kamnářů, počínající manufakturní výroba kameniny, bělniny, majoliky/fajánse a porcelánu a kromě toho byly dováženy exotické chinoserie, japonerie i zboží ze západní Evropy. Ve vrcholném středověku zase nacházíme vedle místní hrnčířské produkce zlomky dovážených loštických či brněnských pohárů, západoevropské kameni-

ny, skla z dílen evropských i mimoevropských. Od 12. století jsou již rozlišitelné lokální výrobní okruhy – pražský, východostredočeský, severozápadního Polabí (Varadzin–Štefan 2012, 389–390). Praha jako sídlo panovníka přitahovalo lidi (řemeslníci včetně hrncířů byli přiváděni i nedobrovolně jako váleční zajatci), a tím i vlivy odjinud. Je třeba počítat s tím, že v Praze působily současně hrncířské dílny různé úrovně.

Tyto úvahy vedou k opatrnosti při vyvozování chronologických závěrů na základě typologie několika málo okrajů. Na příkladu rozdílu mezi keramikou z prvního a druhého srubu nemohu říci, že první srub náleží do 9. století nebo první třetiny 10. a druhý do druhé třetiny 10. století (za logického předpokladu bezprostřední časové následnosti staveb), vždyť ty střepy mohly pocházet stejně dobře z hrnce rozbitého po krátké době užívání jako po několika desetiletích. Jsem proto přesvědčena, že je lepší držet se v širším intervalu padesáti let (u smetištních vrstev raději více), který v sobě obsáhne jak rozpětí od výroby po vyhození, tak možný výskyt současně rozbitých nádob od výrobců dvou generací vyrábějících v téže době různě pokročilým způsobem; samozřejmě s výjimkou specifického případu uzavřených celků datovaných přesněji než jen keramikou.

Poznání technologického vývoje hrncířského řemesla v Praze v době vlády přemyslovských knížat zatím zůstává ve stadiu otázek. Z nich uvedu tři základní:

Přišel impuls k vývoji límcovitých a posléze kalichovitých okrajů z Moravy, nebo jde o nezávislý vývoj související s funkcí a výrobní technologií? Kalichovité prožlabení se vyskytuje v mikulčickém materiálu horizontu A z první poloviny 10. století, ojediněle se objevuje již horizontech B a C v 9. století (Kavánová 1996, 153). Na podobnost zlomků ze skupiny jemné keramiky z doby archaických kalichovitých okrajů s některými zlomky velkomoravské keramiky ze Starého Města upozornily I. Boháčová a J. Čiháková (Boháčová–Čiháková 1994, 177), rovněž mezi keramikou mladšího středohradištního horizontu z Uherského Hradiště a keramikou z Pražského hradu i Levého Hradce jsme při konzultacích s K. Tomkovou konstatovaly analogie.

Které keramické třídy byly vyráběny v Praze a které dováženy a odkud? Odpověď mohou dát jen přírodovědné analýzy, pokud vůbec je otázka „odkud“ dnes zodpověditelná (ložiska hrncířských hlín v Praze jsou zřejmě dávno pryč).

Jaký podíl na vývoji zduřelých okrajů měl příchod řemeslníků z ciziny a jaký domácí tradice? Tvarově se archaické zduřelé okraje příliš neliší od okrajů typických pro mladohradištní keramiku v Čechách i na Moravě, jejich klasické tenkostěnné varianty však vykazují zásadně odlišné zpracování těsta i pokročilé obtáčení nebo snad již vytáčení.

Jsem si vědoma, že oproti typologickému hodnocení okrajů a výzdoby jsou mineralogicko-petrografické a chemické analýzy keramiky nesrovnatelně náročnější zejména finančně, což je nepochybně hlavní důvod jejich zanedbanosti. Na rozdíl od sestavování typologických řad také nepřispějí ke stanovení podrobnější chronologie, avšak mnohem více přispějí k poznání tehdejšího života, oné každodennosti, jejíž odhalování je přece hlavním smyslem našeho bádání.

Literatura

- BARTOŠKOVÁ, A., 1992: Archeologický výzkum budečského předhradí v poloze Na Kašně. První etapa hodnocení – Die archäologische Erforschung der Budeč Vorburg in der Lage Na Kašně. Die erste Bewertungsetappe, AR XLIV, 431–452.
- 1997: Keramický soubor z počátků raně středověkého osídlení budečského předhradí – Ein keramischer Komplex aus der frühmittelalterlichen Besiedlung der Vorburg von Budeč, PA LXXXVIII, 11–141.
- 1998: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě – Auswertung der Keramik aus der stratigraphisch ältesten Lagen auf Wyschehrad, PA LXXXIX, 365–387.
- 1999: Zánikový horizont budečské akropole (K chronologii raně středověké keramiky) – Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik), AR LI, 726–739.
- 2000: Revize klíčové situace na Budči – Revision der zentralen archäologischen Situation auf dem Burgwall Budeč, AR LII, 665–678.

- 2011: Zánik knížecího dvorce na Budči – The demise of the ducal curia at Budeč, AR LXIII, 284–306.
- BOHÁČOVÁ, I., 1993: Několik poznámek ke studiu raně středověké keramiky. Příspěvek do diskuse – Einige Bemerkungen zum Studium der frühmittelalterlichen Keramik. Beitrag zur Diskussion, AR XLV, 508–518.
- 1994: Několik poznámek k opevnění Pražského hradu na sklonku raného středověku a k současnému stavu jeho poznání – Einige Bemerkungen zur Befestigung der Prager Burg am Ende des Frühmittelalters. Die zeitgenössische Zustand der Erkenntnisse, AH 19, 9–18.
- 1996: Praha – Hrad, Severní trakt, 1982–1983, rkp. NZ č. j. 1555/96 uložen v archivu ARÚ AV ČR, Praha.
- 1996a: Nejstarší horizonty severního traktu Pražského hradu a jejich keramický inventář. In: *Slawiańszczyzna w Europie średniowiecznej 1* (Kurnatowska, Z., ed.), 215–235. Wrocław.
- 1996b: Nejstarší stratifikovaná keramika a studium hradištního opevnění Pražského hradu – Die älteste stratifizierte Keramik und das Studium der frühmittelalterlichen Befestigung der Prager Burg, AH 21, 483–492.
- 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy – Die Prager Burg und ihre Befestigungssysteme. In: *Mediaevalia archaeologica* 3, 179–301. Praha.
- 2003: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku – Stará Boleslav in the early medieval Přemyslid state. In: *Mediaevalia archaeologica* 5. Praha.
- BOHÁČOVÁ, I.–ČIHÁKOVÁ, J., 1994: Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsphasen der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus älteren Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer (in: Tomková, K. et. Al., Zum gegenwärtigen Stand des Studiums der frühmittelalterlichen Keramik in Mittelböhmen). In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I* (Staňa, Č.–Poláček, L., ed.), 173–179. Brno.
- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J.–TOMKOVÁ, K.–ŽEGKLITZ, J.–PETŘÍČKOVÁ, J., 1989: Praha 1 – Hrad 1986f. Výzkumy v Čechách 1986–1987, 140–141.
- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J.–VOCHOZKOVÁ, I., 1995: Praha – Hradčany, Praha 1, Hrad, Severní trakt Pražského hradu, prostor bývalých Rudolfových koníren (tzv. Víceúčelový sál a tzv. Iakovna), Výzkumy v Čechách 1990/2, 265.
- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J.–ŽEGKLITZ, J., 1987: Praha 1 – Hrad 1985e, Výzkumy v Čechách 1984–1985, 160.
- BOHÁČOVÁ, I.–HERICHOVÁ, I., 2008: Raně středověký sídlení areál v západní části hradčanského ostrohu – The Early Medieval settlement area in the western part of the Hradčany promontory, *Archaeologica Pragensia* 19, 257–308.
- BOHÁČOVÁ, I.–ŠPAČEK, J., 2000: Raně středověké kostely sv. Václava a sv. Klimenta ve Staré Boleslavi v kontextu studia archeologických situací a jejich keramického inventáře – The Early Medieval Churches of St. Wenceslas and St. Clement at Stará Boleslav, in the context of studies of the archaeological situation and their ceramic inventories, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 307–335.
- BUBENÍK, J.–FROLÍK, J., 1995: Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice 2* (Poláček, L., ed.), Brno, 127–130.
- ČIHÁKOVÁ, J., 1984: Pražská keramika 11.–13. století, *Archaeologica Pragensia* 5, 257–262 – Exkurs I, 287–278.
- 1997: Sdělení o archeologickém a palynologickém výzkumu v Praze – Malé Straně (čp. 259/III) – Mitteilung über die archäologische und palynologische Untersuchung in Prag-Kleinseit (Nr. 259/III). In: *Život v archeologii středověku* (Kubková, J.–Klápště, J.–Ježek, M.–Meduna, P., ed.), 120–129. Praha.
- 2001: Raně středověké fortifikace na jižním okraji levobřežního podhradí – Frühmittelalterliche Befestigung an der Südgrenze des Prager Suburbium (linkes Ufer). In: *Mediaevalia archaeologica* 3. Pražský hrad a Malá Strana, 29–134. Praha.
- 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany, AR LIV, 738–752.
- ČIHÁKOVÁ, J.–DROBNÝ, J., 1999: Dendrochronologische Bearbeitung der Hölzer aus dem Prager Suburbium. In: *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. Internationale Tagungen in Mikulčice 5* (Poláček, L.–Dvorská, J., ed.), 39–54. Brno.
- ČIHÁKOVÁ, J.–RŮŽIČKOVÁ, E.–ZEMAN, A., 1995: Petrographische Erforschung der frühmittelalterlichen Keramik aus dem Prager Suburbium. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice 2* (Poláček, L., ed.), 208–211. Brno.
- DURDÍK, T.–FROLÍK, J.–CHOTĚBOR, P., 1999: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a raném novověku – Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palast auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Castrum Pragense* 2, 21–111.
- FROLÍK, J., 1995: Bemerkungen zum Studium frühmittelalterlicher Keramik aus komplizierten stratigraphischen Situationen. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice 2* (Poláček, L., ed.), 107–118. Brno.
- 1997: Archeologický výzkum v tzv. severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu – Die Ausgrabung im sog. Nordausläufer der Prager Burg. Ein Beitrag zu dem Anfängen der Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg, *Archaeologica Pragensia* 13, 75–92.
- 1999: Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982–1985. Vývoj osídlení

- před rokem 1378 – Archaeological Excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany 1982-1985, I. Settlement evolution before 1378, *Castrum Pragense* 2, 113–168.
- 2000: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Praha – Pražský hrad, čp. 2 – bývalý Tereziánský ústav šlechtičen, II. etapa rekonstrukce, rkp. nepubl. NZ č. j. 9880/00 uložen v archiv ARÚ AV ČR, Praha.
- 2001: Keramik von der Prager Burg. In: *Ottonische Keramik. Zum aktuellen Stand der Forschung* (Ludovici, B., ed.), strojopisný sborník, číslo příspěvku 16.
- 2002: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Praha – Pražský hrad, Střední křídlo, rkp. nepubl. NZ č. j. 6229/02 uložen v archivu ARÚ AV ČR, Praha.
- FROLÍK, J.–BOHÁČOVÁ, I., 1992: Archeologický výzkum Pražského hradu v 80. letech, *Staletá Praha* 22, 71–88.
- FROLÍK, J.–MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J.–RŮŽIČKOVÁ, E.–ZEMAN, A., 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, *Castrum Pragense* 3, 6–286, 423–427.
- FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, D., 2009: Die Anfänge der Prager Burg im Lichte neuer archäologischer Ausgrabungen. In: *Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 52. (Biermann, F.–Kersting, T.–Klammt, A., edd.), 65–76. Langenweissbach.
- 2011: Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010 – Neue Erkenntnisse zur Entwicklung einer Querbefestigung der Prager Burg – Grabungsergebnisse im Mittelflügel der Prager Burg im Jahr 2010, *AH* 36, 177–191.
- FROLÍKOVÁ D.–MATIÁŠEK, J., 2012: Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě – Die Archäologie im Gebäude der Heiligenkreuzkapelle auf der Prager Burg, *AH* 37, 513–527.
- HOŁUBOWICZ, W., 1950: *Garnczarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*. Toruń 1950.
- HRDLIČKA, L., 1982: Využití výkopů pro inženýrské sítě jako pramene k poznání půdního reliéfu a jeho proměn v historickém jádru města – The utilization of supply-line trenches as a source of information on the original landscape and its changes in historical town cores, *AR XXXIV*, 599–621.
- 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky – Bemerkungen zur Chronologie der Prager mittelalterlichen Keramik, *AR XLV*, 93–112.
- 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der Stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg, *AR XLIX*, 649–662.
- KLOŠE, J.–HOLUBKOVÁ, D., 1984: Technologie slovanské keramiky se zaměřením na vznik značek, *Informační zpravodaj Severomoravské pobočky ČSSA při ČSAV*, Opava, 1–36.
- PAVLŮ, I., 1971: Pražská keramika dvanáctého až třináctého století – Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts, *Praehistorica* 4. Praha.
- TOMKOVÁ, K., 1993: Ke studiu rané středověké keramiky – Zum Studium der frühmittelalterlichen Keramik, *AR XLV*, 113–126.
- TOMKOVÁ, K. und Kol., 1994: Zum gegenwertigen Stand des Studiums der frühmittelalterlichen Keramik in Mittelböhmen – Levý Hradec. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I* (Staňa, Č.–Poláček, L., edd.), 173–179. Brno.
- 1997: Pražský hrad v kontextu výzkumů vybraných středověkých hradišť – Prague Castle in the Context of Surveys of Selected Central Bohemian Hillforts, *AR* 49, 36–40.
- 2001: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů – Levý Hradec im Spiegel der Archäologie, 1. díl, *Castrum Pragense* 4, 5–253.
- VARADZIN, L., 2009: Vyhodnocení archeologického výzkumu v okolí rotundy sv. Martina na Vyšehradě – An assessment of archaeological excavations in the area surrounding the rotunda of St. Martin at Vyšehrad – Auswertung der Ausgrabungen in der Umgebung der St. Martins Rotunde auf dem Vyšehrad. In: *Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě* (Nechvátal, B., ed.), 135–153. Praha.
- 2009a: Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě – zhodnocení dosavadních archeologických výzkumů v bazilice a jejím okolí – The basilica of St. Lawrence at Vyšehrad. An evaluation of existing archaeological excavations at the basilica and the surrounding area – Die St. Laurentius-Basilika auf dem Vyšehrad – Auswertung der bisherigen archäologischen Ausgrabungen in der Basilika und ihrer Umgebung. In: *Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě* (Nechvátal, B., ed.), 302–399. Praha.
- 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně – On the development of strongholds in the heart of Bohemia in regard to the Přemyslid domain, *AR LXII*, 535–554.
- VARADZIN, L.–ŠTEFAN, I., 2012: Keramický soubor ze Zelčína, okr. Mělník. Příspěvek k poznání distribuce keramiky na sklonku raného středověku – An assemblage of pottery from Zelcín, Mělník District, *Archeologie ve středních Čechách* 16, 387–392.

Über die Keramik von der Prager Burg mal ein wenig anders

Keramik aus der Prager Agglomeration Prager Burg, Hradschin und Kleinseite war und ist Gegenstand des Forschungsinteresses aller Archäologen, die an diesen Fundstellen Grabungen durchführten. Jeder von ihnen hat sich ein Auswertungssystem ausgearbeitet, das manchmal mehr und manchmal weniger mit den von anderen Forschern zugrunde gelegten Kriterien kompatibel ist und manchmal zu ähnlichen und manchmal zu voneinander abweichenden Schlüssen führt. Die typologischen Grundlagen für die Prager Keramik und ihre Datierung wurden von I. Pavlů (Pavlů 1971, 32–33) gelegt und nach und nach besonders von L. Hrdlička, J. Čiháková, K. Tomková, I. Boháčová und A. Bartošková ausgearbeitet. J. Frolík erarbeitete ein Klassifizierungssystem auf Basis des Herstellungsverfahrens (Frolík 1997, 75–92). Die Datierung der Randtypen machte eine allmähliche Entwicklung durch: die Verwendung von kragenförmigen Rändern wird in den Zeitraum vom letzten Drittel des 9. Jahrhunderts (Tomková 2001, 298) bis in die erste Hälfte des 10. Jahrhunderts gelegt (Bartošková 1997, 112–113), die Anfänge von Keramik mit kelchförmiger Profilierung der Ränder werden spätestens in der zweiten Hälfte des 10. Jahrhunderts ausgemacht (Bartošková 1992, 438). Die Anfänge von Keramik mit archaisch geschwollenem Rand sind Gegenstand einer noch andauernden Diskussion. Die spätburgwallzeitliche Entwicklungsetappe der Keramik stellen Töpfe mit klassisch geschwollenem Rand dar, die übereinstimmend in das 13. Jahrhundert gelegt werden und ihr Produktionsbeginn in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts als möglich angesehen wird (Bartošková 1998, 381–382). Mein Beitrag beschäftigt sich mit der Keramik der folgenden vier Grabungen (Abb. 1): der Grabung im Theresianischen Adelligen Damenstift (Frolík 2000; Frolíková-Kaliszová D., 2009), der Grabung im Nordteil des Mittelflügels (Frolík 2002; Frolíková-Kaliszová D., 2009) und der Grabung im Informationszentrum im Südtel des Mittelflügels (Frolíková-Kaliszová 2011) sowie einer älteren, nicht veröffentlichten Grabung in der ehemaligen Lackiererei im Ostteil der Kaiserlichen Pferdeställe (Boháčová-Frolík-Žegklitz 1987, 160).

Die von diesen Grabungen stammende Keramik fügt sich voll und ganz in das Entwicklungsschema der Prager, bzw. mittelböhmischen Keramik ein. Die älteste gefundene Keramik (Abb. 2) ist für gewöhnlich aus einem Material, das am besten als fein- bis feinkörnig beschrieben werden kann. Bestandteil der Keramikmasse ist Glimmer in verschiedenen großen Mengen, der offenbar bereits direkt im abgebauten Töpferon enthalten war. Die Oberfläche dieser Scherben war für gewöhnlich mit Schlicker überzogen. Die Keramik wurde durch Kleben auf einer Handtöpferscheibe hergestellt, ihr oberer Teil wurde schließlich umgebogen. Die Ränder sind einfach schräg bis waagrecht nach außen gebogen. Die Farbe der Scherben bewegt sich in der üblichen Skala von Grau- und bis ins rötliche gehenden Brauntönen, d.h. in überwiegend oxidierender Umgebung, der Brand kann als gut bezeichnet werden. Keramik mit auffälliger, von einem höheren Glimmergehalt in der Keramikmasse herrührender glimmeriger Oberfläche betrachte ich nicht als eigenen Typ, da sie in Körnung, Formgebung und auch in Verzierung keine einheitliche Gruppe bildet. Sie kommt in der über der Sohle liegenden Schicht vor, die von dem ältesten Graben gestört wird, in dessen Verfüllungen sie ebenfalls vorkommt (Abb. 2:1–3), dann auch in der Schicht, die von einer anschließenden Holz-Lehm-Befestigung überdeckt wird (Abb. 2:4–9), sowie in deren Aufschüttungen (Abb. 2:10–21) und in den untersten Ablagerungen des jüngeren Burggrabens (Abb. 3:1–19). Es handelt sich um typische mittelburgwallzeitliche Keramik. Erst unter den im Kontext der gestörten Holz-Lehm-Aufschüttung der Burgmauer im Adelligen Damenstift gefundenen Scherben tauchen bereits auch klassisch kelchförmige Ränder auf (Abb. 3:20–27). Die Entwicklung der Töpferproduktion im 10.–12. Jahrhundert ist durch Material aus den Siedlungsschichten im Stadtmauerrücken vertreten, die an der Stelle der ehemaligen Lackiererei im Erdgeschoss der Kaiserlichen Pferdeställe mit Blockhäusern aus drei Zeitphasen untersucht wurden (Abb. 4). Die ältesten Schichten des ursprünglichen Bodenhorizonts über der Sohle enthielten vereinzelte Keramikfragmente (Abb. 5:1–4), die mit der oben beschriebenen mittelburgwallzeitlichen Produktion identisch sind. In den ältesten, zu der Zeit gehörenden Schichten, in denen das älteste Blockhaus bewohnt wurde, kamen Scherben vor, die mit mittelburgwallzeitlichen Technologien hergestellt wurden (Abb. 5:5–14). Unter den selten in den Fußböden des zweiten Blockhauses und in dessen nach seinem Untergang entstandenen Ascheschicht vorkommenden Scherben fanden sich bereits Ränder mit kelchförmiger Profilierung (Abb. 6:1–7). Solche enthielt auch der Untergangshorizont des jüngsten Blockhauses (Abb. 6:8–15). Westlich von den Wohnblockhäusern wurde unmittelbar im Burgmauerrücken eine Schichtenfolge in einer natürlichen Mulde ausgehoben, die in westlicher Richtung zum Bach Brusnice hin abfällt (Abb. 7, 8). In ihren untersten Schichten 76 und 77 befanden sich Scherben von Keramik mit kragenförmigen und archaischen kelchförmigen Rändern (Abb. 5:16–22). Die mittleren Schichten 69, 92, 66 und 80 (Abb. 9) enthielten neben typologisch älterer Keramik auch zahlreiche typische Prager Keramik mit klassischer kelchförmiger Profilierung der Ränder und einer überwiegend bereits mit einem einspitzigen Stichel geritzten Verzierung (Abb. 9). In den anschließenden, die gesamte Fläche über den verschwundenen Blockhäusern und der zugeschütteten Mulde bedeckenden Kulturschichten kamen neben Keramik mit kelchförmigem Rand (Abb. 6:16–28; 10) auch hochgezogene Ränder (Abb. 10:2) und dünnwandige Schüsseln vor (Abb. 10:6, 7). Die oberen Verfüllungsschichten des Burggrabens im Mittelflügel, die Schichten über der herausgerissenen vorderen Steinmauer der alten Befestigung im Adelligen Damenstift und die höchsten Schichten 37 und

38 in den Kaiserlichen Pferdeställen enthalten Scherben von Gefäßen, die zum Umkreis der Keramik mit geschwollenen Rändern gehören (Abb. 11). Sie werden in die Zeit datiert, nachdem die romanische Burgmauer ganz aus Stein errichtet wurde, d.h. nach 1135, da diese in den Burggraben hineingebaut wurde und Steinhäuser daran angebaut wurden, mit denen die erwähnten jüngsten Schichten sowohl im Adeligem Damenstift als auch in den Kaiserlichen Pferdeställen zusammenhängen.

Mit frühmittelalterlicher Keramik von der Prager Burg hat sich J. Frolík beschäftigt (Frolík 2001, 16–19). In seinem Beitrag veröffentlichte er erstmals ganz oder größtenteils erhaltene Gefäße, die bei Grabungen an verschiedenen Stellen der Prager Burg entdeckt worden waren. Die ältesten von ihnen zählen zur Keramik mit kragenförmigen Rändern und wurden in einer Grube hinter der Apsis der St.-Georg-Basilika gefunden (Abb. 12). Zur Keramik mit kelchförmigem Rand zählen Töpfe von I. Borkovskýs alten Grabungen an der St.-Georg-Basilika sowie von unveröffentlichten Grabungen in den achtziger Jahren auf dem St.-Georg-Platz (Abb. 13).

In den Siedlungsschichten tauchen Scherben aus weggeworfenen Gefäßen auf, bei denen es nicht nur unmöglich ist, zu bestimmen, wie lange die Zeitspanne zwischen der Herstellung dieser Gefäße und ihrer Beschädigung liegt, bzw. sie aus dem Küchenbetrieb ausgemustert wurden, sondern ebensowenig können wir anhand der einzelnen Ränder erkennen, ob es sich um erste zufällige oder zu Versuchszwecken hergestellte Einzelstücke der vorliegenden Randausformungen handelt oder sie bereits Teil einer Reihe von routinemäßig ausgeformten Produkten waren. Das Vordringen neuer Herstellungsverfahren und die damit zusammenhängenden Veränderungen in den Gefäßformen und ihre Art der Verzierung war sicherlich von den Fähigkeiten der einzelnen Töpfer abhängig. Aus diesem Grund bin ich davon überzeugt, dass es besser ist, sich bei der Datierung der Keramik in einem größeren Intervall von 50 Jahren zu bewegen, das sowohl die Spanne zwischen Herstellung und Entsorgung, als auch die Möglichkeit umfasst, dass Gefäße von Herstellern zweier Generationen gleichzeitig zu Bruch gingen, die im gleichen Zeitraum auf unterschiedlich fortschrittliche Art und Weise produzierten; eine Ausnahme wäre der Fund einer Töpferwerkstatt.

Gegenüber einer typologischen Auswertung der Ränder und Verzierungen sind mineralogisch-petrographische und chemische Analysen unverhältnismäßig anspruchsvoller und vor allem kostenträchtiger, was zweifellos der Hauptgrund ist, warum sie vernachlässigt werden. Im Unterschied zur Aufstellung von typologischen Reihen, tragen sie auch nicht dazu bei, eine detailliertere Chronologie zu bestimmen, vielmehr leisten sie jedoch einen Beitrag dazu, Erkenntnisse über das Herstellungsverfahren und über die Entwicklung des Töpferhandwerks zu gewinnen und tragen damit auch dazu bei, ein Bild des damaligen Lebens zu zeichnen. Und gerade das ist das Ziel der archäologischen und historischen Forschung.

PhDr. Drahomíra **Frolíková-Kaliszová**, Ph.D., Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 118 00 Praha 1, frolikova@arup.cas.cz